

Yair Lapid

Síron túli emlékeim

Tomí (Jozsef) Lapid története

HATODIK FEJEZET

Amikor a *Maariv* napilap londoni munkatársa voltam, egy napsütötte vasárnapi reggel elmentem a Hyde Parkba, a britek híres vitafórumába, kiraktam egy táblát, amelyre nagy betűkkel ráírtam, hogy „Tachometrikus Közgazdaság”, ráálltam egy kissámlira, és kivágtam egy zengzetes beszédet egy olyan közgazdasági rendszerről, amely sohasem létezett. Amint az a Hyde Parkban szokás, egy csomó kíváncsi gyűlt körém, majd néhányan vitatkozni kezdtek. Miközben váltig győzködtem hallgatóimat forradalmi elméletemről, több tucat angol és turista vett körül, élénken taglalva egymás közt a tachometrikus közgazdaság előnyeit és hátrányait.

Az a tény, hogy ha az ember megfelelő lelkesedéssel és mély meggyőződéssel szónokol egy nem létező találmányról, akkor a többiek odafigyelnek rá, nem volt újdonság számomra. Ezt már Újvidék elfoglalásának első napján megtanultam.

Életem folyamán többször idéztem Martin Niemöller német lelkész híressé vált mondatait:

„Amikor a náci elvitték a kommunistákat, hallgattam, hiszen nem voltam kommunista. Amikor elvitték a szakszervezeti tagokat, hallgattam, hiszen nem voltam szakszervezeti tag. Amikor bezárták a szocialistákat, hallgattam, hiszen nem voltam szocialista. Amikor elvitték a zsidókat, hallgattam, hiszen nem voltam zsidó. És amikor engem vittek el, már nem maradt senki, aki tiltakozhatott volna.”

A Lampel családban viszont maradt, aki szólhatott, méghozzá a legváratlanabb személy.

1941 áprilisában a magyarok – német segítséggel – bevonultak Jugoszlávia északi részébe, és elfoglalták a határ menti sávot. Amikor apám és én visszatértünk az égő Belgrádból Újvidékre, a fasiszták már elkezdték akasztani a kommunistákat az utcákon. A zsidók bezárkóztak otthonaik-

ba, és azt latolgatták, vajon ők lesznek-e a következők...

Néhány nappal hazatérésünk után apámat le tartóztatták, és munkatáborba vitték. Nyilvánvaló volt, hogy ez csak egy állomás az akasztófához vagy a kelet felé tartó komor vagonokhoz vezető úton. Nem tudtuk pontosan, hová fut be a vonat, de azt már igen, hogy onnan senki sem tér vissza. Anya azonban másképp határozott. Úgy látszik, ő jóval korábban megértette, mint mi, hogy ebben az új, ránk kényszerített életformában csupán egyetlen vezérelv létezik: életben maradni minden áron.

A törekeny szépség, aki mindig férfiak karjára támaszkodott, hirtelen tovatűnt. Anyám felöltötte a legjobb ruháját, előszedte a magyar útlevelét, és magas sarkú cipőben, bokáig érő hóban elsétált a csendőrségre. Az őt körülengő budapesti hercegnővarázst leszámítva teljesen fegyvertelenül elkezdett mindenkivel ordibálni, és közben nem létező magas rangú fővárosi összeköttetései-re hivatkozott. A csendőrök megdöbbenve bámultak a zöldeskék szemű dühöngő úriasszonyra, majd arra az elhatározásra jutottak, hogy mit lehessen tudni, kik az ismerősei, minek nekik a baj. Apám kiszabadult.

Az évek folyamán nem kevés nézeteltérésem volt anyámmal. A gyermekek általában túl erköl-

Tomí Lapid halála után fia, Yair belebújt apja bőrébe és lelkébe, és megírta annak „önéletrajzát”, hosszú és kanyargós életútját a budapesti gettótól egészen a miniszteri bársonyszékig. Tomí Lapid (Izraelben így vált közmertté), eredeti nevén Lampel Tomí Újvidéken született 1931-ben, jómódú magyar zsidó család egyetlen gyermekeként. A háború viszontagságos éveit Budapesten vészelte át édesanyjával együtt, majd kivándorolt Izraelbe, ahol mint újságíró, később mint befolyásos politikus működött. A *Síron túli emlékeimből* már közöltünk egy részletet a *Múlt és Jövő* 2011/1-es számában. A kiadó hamarosan megjelenteti a teljes könyvet is.

csösek, ezért én képtelen voltam nem észrevenni anyám átütő nemiségét, mesterkedéseit, flörtjeit és szeretőit. Élete során három férje volt, mindegyik jobb módú az előzőnél és mindegyik papucsabb az elődjénél. (Mindhárom még házasságuk alatt elhunyt. Az ilyet a zsidó hiedelemben a „végzet asszonyának” nevezik.) Ő mindhármát kedvelte, de csak egyetlenegy embert szeretett egész életében – engem. Akárhányszor fenyegetés érte a fiókáját, ez az elkényeztetett szíami macska rögtön kieresztette éles karmait. Többször és többféle módon mentette meg mindkettőnk életét. Ez olyan erős kapcsolatot teremtett közöttünk, amelyet nem lehet szavakkal kifejezni.

Az invázió napján megszűnt hovatarozási dilemmám is. Az iskolám bezárt. Kilakoltattak minket tágas villánkból, és átköltöztünk a városba, egy lakásba. Apámtól megvonták az ügyvédi működési engedélyét. Már nem voltam szerb, viszont magyar sem lehettem. Emberek, akik egész életünkben ismertek, csukott zsaluk mögül figyelték, miként viszik el a csendőrök apámat, és nem tettek semmit. Ismerem Anna Frank híres mondását (két évvel volt idősebb nálam), „és mégis, mindezek ellenére [...] még mindig hiszek az emberi jóságban”, de nem értek vele egyet. Az emberek többsége nem jó, hanem közömbös. Aki nem tartozik a legszűkebb baráti vagy családi köréhez, az nem érdekli. Attól a perctől fogva teljesen zsidóvá váltam.

Apám kiszabadulása után, életünkben először, anyagi gondokkal küszködtünk. Mivel nem volt működési engedélye, ingatlanügynökként próbált dolgozni, de az ügyfelek nem jelentkeztek. A zsidók nem venni akartak, hanem inkább szabadulni a lakásaiktól, hogy Amerikába menekülhessenek, a magyarok viszont megértették, hogy tanácsosabb kívárni, amíg deportálják a zsidókat, akkor majd úgyis az övék lehet minden vagyón. Sorra eladtuk mindenünket. Egymás után tűntek el a képek, bútorok, szédületes gyorsasággal ürült ki anyám ékszerdoboz. Néhány hét múlva apám megjegyezte, hogy talán érdemes lenne felköltözni Pestre, ott még nincs hadiállapot. Anyám örült. Szülei Budapesten éltek, ő pedig állandóan vágyódott utánuk, és nagyon aggódott értük.

Május végén értünk Budapestre, és a VII. kerületben szálltunk meg egy kis panzióban, nem messze a nagyszüleimtől. Anyám beíratott az S. utcai elemi iskola negyedik osztályába. Egy csapásra fordított történelmet és földrajzot kezdtem tanulni (mivel két, évszázadok óta egymással ellenségeskedő népről volt szó) teljesen más módszerrel, sokkal magasabb színvonalon, és ami a leg-

bonyolultabb volt – egy másik nyelven. Hatalmas erőfeszítéseket tettem. Tízéves fejjel megértettem, hogy örömet kell szereznem szüleimnek, és – ahogy néha a gyermekek titokban magukra vállalnak valamit – elhatároztam, hogy ezt meg is valósítom. Egy pillanatra Nemecek voltam, a kis sorkatona, aki megmenti a grundot.

Év végén megkaptam a bizonyítványt. Annak idején Magyarországon az ötös volt a jeles. Dobogó szívvel pillantottam bele a bizonyítványba. Egy négyesem volt, a többi mind ötös. Boldogan rohantam haza. Nagyapám, aki magas, hűvös (visszatekintve: hülye) ember volt, kivette a kezemből a bizonyítványt, vetett rá egy pillantást, majd: „A mi családunkban nem szokás négyest hozni.” Ezt soha többé nem bocsátottam meg neki.

Tisztában vagyok azzal, hogy talán nem ez életem legérdekesebb fejezete. Személyiségünk kialakulásának időszaka lényegében csak önmagunk számára fontos. De van itt még egy érdekes dolog: ez a fejezet világítja meg, miképpen csukódott ránk a csapda. Lassan, apró lépésekkel, miközben arra vártunk, mikor tér végre észhez a világ, és meglepődtünk minden alkalommal, hogy mégsem.

2007-ben, miután kineveztek a Jad Vasem elnökének, rám hárult az a feladat, hogy a Herzl-hegyen megtartott holokauszt-émlékünnep fő szónoka legyek. A következő szavakkal zártam beszédemet:

„Hatmillió halott szól hozzánk a föld alól: – Azt hittük – mondják –, hogy ez nem történhet meg. Bízunk mások jóságában. Azt hittük, az örületnek is vannak határai. Amikor felébredtünk ábrándjainkból, már késő volt. Ne lépdeljetez nyomdokainkban! – A felvilágosult nemzetek azt tanácsolják nekünk, legyünk engedékenyek, vállaljunk kockázatokat az esetleges békéért. Mi pedig azt kérdezzük a felvilágosult nemzetektől, azt kérdezzük a vészidőszak emléknepjén mindazoktól, akik prédikálnak nekünk: mit fogtok tenni, ha vállaljuk a veszélyt, áldozatokat hozunk, megbízunk bennetek – és valami rosszul sikerül? Mit tesztek akkor? Bocsánatot kértek? – Tévedtünk – mondjátok majd? Kötszert küldtök? Árvaházakat építettek az ittmaradt gyermekeinknek? Imádkoztok majd a lelki üdvösségünkért?”

Talán csak az zavar, hogy – minden logikával ellentétben – éppen a rákövetkező hónapok alkották életem egyik legboldogabb időszakát. Miután befejeztem a tanévet, gimnáziumba kellett volna mennem, de egyetlen iskola sem volt hajlandó zsidót felvenni. Ez a kényszerű semmitte-

vés volt a nyitóakkordja annak csodálatos másfél évnek, amely alatt értelmes kisfiúból művelt felnőtté váltam. Apám, akinek szinte semmi elfoglaltsága nem volt, elhatározta, hogy ő lesz az én házitanítóm. Minden, ami vagyok, minden, amivé válhattam, ebben a korszakban gyökeredzik. Egy-személyes osztály voltam, olyan osztály, amelyet szeretet és emberi melegség fűtött át. Apámra jellemzően minden meg volt rendezve: reggelente három-négy óra tanulás, délután magolás és házi feladat.

Tanultam én mindent, válogatás nélkül. Irodalmat és matekot, fizikát és angolt, történelmet, sőt, még latint is. Valahonnan megszerezte a gimnáziumi tanrendet, de csak nagyvonalakban követtük azt. Az

apámban lakozó tudásszomj olyan szférákba is elvezetett minket, amelyekbe egy korombeli gyermek nem jutott el: a francia impresszionisták, Nelson admirális tengeri viadalai, Radnóti Miklós költeményei, O'Henry elbeszélései, a reneszánsz kori firenzei pletykák a Michelangelo és Leonardo közötti versengésről, valamint Rómeó öngyilkossági monológja, szenvedélyesen szavalva a kis szalon közepén:

...Szem, nézd utolszor!
Öleld utolszor, kar! s te száj - lebellet
Kapuja - ez igaz csókkal pecsételd
Örök alkum az uzsorás Halállal.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

Az Újvidékről apránként érkező hírek sokkal kevésbé voltak csodálatosak. 1942 januárjában hajtotta végre a magyar hadsereg az első akcióját, amely két napig tartott. Körülzárták a várost és a környező falvakat, összeszedtek több ezer zsidót, kivitték őket a befagyott Dunához, lyukakat fúrta a jégbe, és belelőtték az embereket a fagyos vízbe. Évekkel a háború után akadtak olyan zsidók, akik nem voltak hajlandók nyaranta fürödni a Dunában e miatt a szörnyű emlék miatt. Ismerőseink közül sokat meggyilkoltak, miközben gyanútlanul sétáltak az utcán. Visszatértünk után sokszor említették suttogva a „vörös havat”. Jó időbe telt, míg megértettem, miről van szó.

1943 nyarán lejárt a budapesti tartózkodási engedélyünk, így kénytelenek voltunk visszatérni Újvidékre. Pici lakásban laktunk, apám folytatta az ingatlanügynökséget, és közben készített fel engem a gimnáziumi vizsgákra, bár mindketten tisztában voltunk azzal, hogy úgysem fogok sehol levizsgázni. És féltünk. Állandóan féltünk. Ezt az érzést képtelen vagyok elmagyarázni annak, aki a háború után született. Ha szüntelenül félsz '43 nyaratól egész '45 januárjáig, akkor véreddé válik, az éned része lesz. Odakint bombáznak, összegyűjtik a zsidókat az utcákon, már kezdődik az éhezés, eközben meghúzzuk magunkat odahaza, és megjártsszuk, hogy minden rendben. Már tizenkét éves vagyok, és félek, tizenkét és fél éves vagyok, és félek, tizenhárom, és még mindig félek.

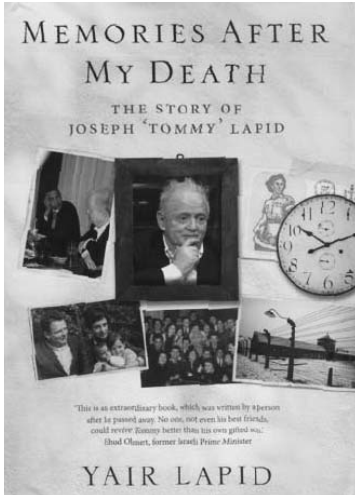
Vajon jól magyarázom? Nem tudom. Talán nem is lehet megértetni, hogy ha elég sokáig fél az ember, akkor az szokásává válik. Életed legelemibb része lesz. Egyszer megnéztem egy premiert a Habima Színházban, a darab Lengyelországban játszódott a német megszállás alatt. Dalia Friedland partizánnot játszott, aki egy pincében bujkál, és a BBC-t hallgatja. A szerepe szerint kikapcsolja a rádiót, amikor a németek belépnek. Ott ültem a nézőtérben, és eszembe jutott, miként ültünk apámmal éjszakánként életünket kockáztatva, csak hogy halljuk Churchill hangját, egy józan, meleg hangot abban a megkerült világban, amint azt ígéri, hogy: „...harcolni fogunk a partokon, harcolni fogunk a leszállópályákon, harcolni fogunk a mezőkön és az utcákon, harcolni fogunk a hegyekben. Sohasem adjuk meg magunkat.”

Az előadás után bementem Daliához, és azt mondtam: „Nem elég kikapcsolni a rádiót, el kell csavarnod a keresőgombot is, mert amikor bejöttek a csendőrök, ellenőrizték a kikapcsolt készüléket, hogy melyik állomásra volt beállítva.” Attól fogva Dalia nemcsak kikapcsolta a rádiót az előadásokon, hanem a gombot is elcsavarta. Pontosan úgy, ahogy én tettem annak idején.

És akkor édesanyám elutazott Pestre. 1944. március 19-én apa meg én a nagyágyban aludtunk, amikor reggel pontban hat órakor minden félelmünk valóra vált.

HETEDIK FEJEZET

Apám negyvennégy éves volt, amikor elvitték. Fiaitabb, mint Yair fiam most. Anyám harminchét volt, fiatalabb, mint Merav lányom most. Én tizenkét és fél éves voltam, fiatalabb, mint most a második unokám, Lior.

A könyv angol nyelvű kiadása

Lior bár micváját csak három hónappal késtem le. Amikor felébredt a nagy nap reggelén, már ott várta az ágya melletti széken az anyja által kikészített vasalt fehér inge, hiszen ekkora gyermekek még nem maguk választják mag, mit vegyenek fel. Elvitték a templomba, hiszen ilyen korú gyermekek még nem vezethetnek. Az ajándék pénztalványokat szülei betették egy bankszámlára, amelyhez Lior csak a katonaság után nyúlhat, hiszen ilyen korban egy gyermek még nem rendelkezhet a pénzével. Vajon én másmilyen voltam? Nem hiszem. Miután apát elvitte egy Gestapostiszt, rájöttem, hogy jobb, ha elhagyom Újvidéket. Készülni kezdtem. Elővettem egy kisebb táskát, és beleraktam a legfontosabb dolgot, amit csak el lehet képzelni: a golyógyűjteményemet.

Ezzel be is fejeztem az előkészületeket. Szürkén hajnalodott, Hermina nagymama a konyhában sírt, mi pedig vártunk anélkül, hogy pontosan tudnánk, mire várunk. Az egyik szomszéd lement, majd jelentette: – Bejöttek a németek. A németek kezében vagyunk. – Csak ekkor fogtam fel, mi történt. A zsidókat az állomáson gyűjtötték össze, és onnan Auschwitzba vitték őket. Apám majdnem egy évet töltött el ott, majd átszállították Mauthausenbe, ott halt meg. Anyám Budapesten rekedt, mert a zsidóknak rögvést megtiltották, hogy vonaton utazzanak. Két-három napig is eltartott, amíg sikerült telefonon kapcsolatba lépni vele, és elmesélni mi történt. – Maradj ott – mondta –, valaki majd érted meg.

Anyában újból felébredt az a bizonyos valami, amiről mindnyájan gyanítottuk, hogy benne lakozik. Berohant nagyszüleim keresztény szomszédjaihoz, Hankovszkiékhoz, akiknek velem egykorú fiuk volt, Péter, akivel a Pesten töltött nyári szünidők alatt együtt játszottunk. Rövid alku után megvásárolta tőlük a gyerek leventeigazolványát, kioperálta belőle a fényképet, és óvatosan beragasztotta a helyére az én fotómat. Még két nap sem telt el a megszállás óta, és anyám már hamisítóná vált.

Na, és ezek után felkereste Alfréd bácsit.

Addig csak keveset tudtam róla, és azt is csak azokból a sugdolózásokból, amelyek közeledtemre mindig abbamaradtak. Alfréd bácsi volt a család fekete báránya. Alig húszévesen fellázadt a szülei ellen, kikeresztelkedett, és a választható foglalkozások közül éppen detektív lett a budapesti bűnügyi rendőrségnél. Kopasz, zömök ember volt, abszolút nem zsidó külsővel, aki egész életét rosszlányok, zsebtolvajok, szélhámosok és más bűnözők között töltötte el. A család kitagadta, ezért anyám kislány kora óta nem látta őt.

De azon a bizonyos napon mégis bekopogott hozzá. – Kató vagyok, a húgod lánya – közölte már az ajtóban –, a fiam Újvidéken ragadt egyedül, oda kell utaznod, hogy elhozod. – Alfréd bácsi keresztény felesége hisztériás rohamot kapott. – Eszedbe ne jusson – visította –, harminc évig tudni sem akartak rólunk, és most, amikor szükségük van valamire, hirtelen idejön? Hordja el magát!

Csakhogy ami a drámai kirohanásokat illeti, anyámon senki sem tett túl. Gyors léptekkel átvágott a lakáson, kiment a teraszra, és fellépett a keskeny vaskorlátra. – Ha nem hozod el Tomit rögtön – kiabálta –, leugrok.

Alfréd bácsi a két nőre pillantott, majd a fogashoz lépett, leemelte fekete bőrsapkáját, feltette, átvette anyától a hamis iratokat, és szó nélkül kilépett a házból.

Két napra rá újvidéki lakásunkban megjelent egy számomra addig teljesen ismeretlen ember, fekete bőrsapkával a fején. – Anyád nagybátyja vagyok – mondta –, most szépen felöltözzöl, elköszönsz a nagymamától, és elutazunk.

Egymásra néztünk Hermina nagymamával. – Menj csak vele, Tomika – mondta –, én majd rendben leszek.

Nagymama szép öregasszony volt, gondosan fésült ősz konttyal. Tudta, hogy meg fog halni. Ezerszer felidéztem gondolataimban ezt a pillanatot, és mindig ugyanarra a következtetésre jutottam: nagymama pontosan értette azt, amit én akkor még nem érthettem. Nem sokkal azután, hogy elindultam Alfréd bácsival, a németek őt is Auschwitzba küldték, ahol meghalt anélkül, hogy tudta volna, megmenekültem-e.

Furcsa egy kivonulás volt. Elöl a nagybácsim fényes fekete kabátban, mint valami gengszter, övében revolverrel, én meg utána a golyógyűjteményes táskámmal. Megállt a villamosmegállónál, és várt. – Zsidóknak tilos villamosozni – közöltem aggódva. Erre előhúzta a zsebéből a hamis papírokat, és átnyújtotta őket. – Ezt tanuld meg kívülről – utasított anélkül, hogy rám pillantott volna. – Te Hankovszki Péter vagy Budapestről, mi pedig nem vagyunk zsidók.

Kiértünk az állomásra. Az impozáns, hosszú, kétemeletes, fából és vasból készült, kőhomlokzatú épület templomszerű benyomást keltett. Hemzsegték ott a bőröndöt cipelő civilek és a fegyveres, hátizsákos katonák. Magyar csendőrök járőröztek közöttük, mindenkit igazoltattak, menekülő zsidókat kerestek. Alfréd bácsi nyugtalannak látszott. Tudta, hogy az én igazolványom nem állja ki egy alaposabb vizsgálat próbáját. Felmentünk a második emeletre, ahol egy tágas

resti volt, terasza a peronra nézett. Ott is csendőrök járkáltak. Az étterem közepén egy SS-tisztekből álló népes társaság foglalt helyet, zöldesszürke egyenruhában, az ominózus sasos jelvénnel az ellenzőjük felett. – Beszélj németül? – kérdezte halkán Alfréd bácsi. Igennel válaszoltam.

Kézen fogott, és úgy kezdett viselkedni, mintha részeg volna. Dülöngélve és motyogva az SS-tisztek asztala felé húzott, majd leült közéjük, fejét a karjára hajtotta, és úgy tett, mintha elaludt volna. A németek lenézően mosolyogtak. – Apuka ivott egy kicsit – szólt hozzám egyikük. Fogalmam sincs, mit válaszoltam. Csak arra emlékszem, hogy beszéltem, neveltünk, kedvesek voltak hozzám – ugyanolyan az egyenruhát viselő emberek, mint akik elvették tőlem édesapámat. Körülbelül fél óráig tarthatott az egész. Életem leghosszabb félórája volt.

De Alfréd bácsi trükkje bevált. Ameddig az SS-tisztekkel voltunk, a csendőrök nem mertek megközelíteni minket. Amikor sípolt letről a vonatunk, hirtelen felállt, megmarkolta karomat, búcsúzásként mormogott valamit, majd sietve elvezetett a fülkénkhez. A vonat még egyet sípolt, majd elindult Budapest felé.

Csakhogy a rémálom még nem ért véget.

Körülbelül negyedórányi utazás után, kimerülve a sok izgalomtól, elaludtam. Már Alfréd bácsi is kezdett megnyugodni, amikor hirtelen kinyílt a fülke ajtaja, és belépett két csendőr. Egyikük ajkához emelte ujját, jelezve a bácsinak, hogy ne hogy felébresszen. Elvették tőle a papírjaimat, és átböngészték. Valamiért gyanút fogtak. Óvatosan hozzám léptek, a zseblámpájukkal hirtelen a szemembe világítva felébresztettek, erőteljesen megráztak, és magyarul a fülembe ordítottak: – Hogy hívnak? Mi a neved? Mondd a neved!

Amint azt később mesélte, nagybátyám hosszú detektív-pályafutása alatt soha, de soha nem volt ennyire megijedve. Az élete függött attól, mit fog mondani az a kisgyerek, akit akkor látott életében először, és akinek egy kétes iratból kellett megtanulnia az új nevét alig két órával azelőtt. Meg volt győződve arról, hogy hirtelen felébrésztve ösztönösen a saját nevemet fogom kimondani.

Csakhogy egy sokkal ősibb ösztön is belejátszott a történetbe. Kinyitottam a szemem, és azt mondtam: – Péter. Hankovszki Péter.

A csendőrök még egyszer gyanakodva ránk néztek, majd továbbmentek.

NYOLCADIK FEJEZET

Olvastam valamikor egy Graham Greene-elbeszélést – idéztem is egyszer az egyik rádióműsoromban –, egy gyerekről szólt, aki Angliában tanul egy magániskolában. Óra közben az igazgató magához hívhatja. Komor arckifejezéséből a gyerek rájön, hogy valami baj történt. És valóban, az igazgató szomorú hangon kezdi magyarázni: – Nagyon sajnálom, de tudatnom kell veled, hogy... – ám ekkor az igazgatót borzalmas, mindent elsöprő, hisztérikus röhögőgörcs fogja el, amelyen képtelen uralkodni, miközben a szerencsétlen gyerek ott áll előtte, és képtelen felfogni a helyzetet.

Miután lehiggad, az igazgató mély sajnálattal bejelenti diákjának, hogy annak édesapja elhunyt. A lesújtott gyermek megkérdi: – Mi történt apámmal? – Miközben válaszolni próbál, az igazgató ismét fulladozni kezd: – Apád – mondja, miközben szeméből a visszafojtott nevetés könnyei csorognak – Nápolyban sétált, amikor az egyik teraszról a fejére esett egy disznó, és megölte.

A történet azért nevetteget meg annyira, mert tulajdonképpen ismertem már. 1944 folyamán anynyiszor találkoztam a halállal, hogy ha egy teraszról a fejemre eső disznóban testesült volna meg, csak azon csodálkoztam volna, hogy vannak még Budapesten sertések, amelyeket még nem ettek meg.

Alfréd bácsi a nagyszüleim lakásáig kísért, majd örökre eltűnt. Évekkel később, jóval a háború után véletlenül tudomásomra jutott, hogy nehéz anyagi körülmények közt él, és attól fogva egészen a haláláig küldözgettem neki pénzt és élelmiszer-csomagokat, de soha többé nem találkoztunk.

Talán képtelenül hangzik, de szerencsésnek éreztük magunkat, mert miután hozzánk költöztették idősebb nagynénemet, Editet és nagybátyámat, Ervint és még két családot, a saját otthonunkban maradhattunk.

Akkoriban már sikerült Adolf Eichmannak, Budapest Obersturmbannführerének több tízezer embert összezsúfolnia a gettóban, de mi még kisiklottunk a német bürokrácia paragrafusai közül. Bármennyire is tehetséges ördög volt Eichmann, túl sok zsidóval kellett elbánnia. A háború előestéjén Európa fővárosai közül Budapesten élt a legtöbb zsidó, 1944-ben pedig még mindig körülbelül negyedmillió lakott ott.

A Géza utca 5. szám alatt laktunk egy patkó alakú, hatemeletes épület harmadik emeletén.

Négyszobás lakás volt, tágas társalgóval, amelynek közepén egy zongora állt. Én a konyha melletti cselédszobában aludtam anyával, a többiek egymás mellé helyezett matracokon szétszóródva a lakás többi részében. A felnőttek idegesek és rémültek voltak, állandóan civakodtak, én meg többnyire lent, a keskeny udvaron loptam a napot. Szerettem volna megkérdezni anyámtól, hazajön-e apa, de nem mertem.

Néhány nap múlva futkározás közben beleütöttem a házparancsnokba. Meglökött: – Vigyázz, büdös zsidó! – mondta. Az a tény, hogy felelni mertem, arra utal szerintem, hogy a nagy szám nem az izraeli televízióból ered. Ránéztem, és azt mondtam: – Egyenruhában, és nem szégyell így beszélni? – Válaszul lekent egy óriási pofont. Hátraestem, és közben észleltem, hogy Ervin bácsi ott áll a lépcsőházban. Ijedtnek látszott, és nem szólt egy szót sem. Attól a naptól fogva áthelyeztem tevékenységem a házzal szemközti kis parkba, ahol többnyire a szomszéd gyerekekkel golyóztam. Valószínűleg ügyesebbek voltak nálam, mivelhogy néhány hét alatt elvesztettem az egész szépséges golyógyűjteményemet. Utolsó újvidéki vagyonom és büszkeségem semmivé vált.

Persze nem az a hatalmas pofon volt az utolsó tettegesség, amellyel szembesültem. A mai napig nem értem, honnan vették a magyarok – akik a háború vége felé ugyanolyan kiéhezettek, koszosak és rémültek voltak, mint mi – az energiát, hogy továbbra is üldözzék a zsidókat. Ahogy teltek a hónapok, úgy szaporodtak a zaklatások. Ősszel, magam sem tudom, hányadszor, ismét csökkentették az élelmiszeradagokat, és kijárási tilalom volt délelőtt tizenegyig, hogy ne juthassunk el időben a boltokba. Egy nap kimentem enivalót vásárolni, és elhatároztam, hogy előremegyek a sor elejére, ahová zsidóknak tilos volt állni. Csakhogy elfelejtettem, hogy rajtam van a sárga csillag, és amikor a többiek ezt észrevették a sorban, rám vetették magukat, és félholtra vertek. Véresen és sírva futottam el onnan, de nem haza. Kerestem egy másik boltot, ahol be tudtam furakodni egy másik sorba.

De nemcsak a keresztényektől kellett annak idején félni, hanem a zsidóktól is. Úgy szokás az áldozatokra gondolni, mint ártatlan, patyolattiszta lényekre, de az emberi természet nem ilyen. Az éhes és elkeseredett emberek bármire képesek. Nekem mindenkinél óvatosabban kellett viselkednem, mert ráadásul még „illegálisan tartózkodó” egyénnek is számítottam, aki hamis igazolvánnyal járt-kelt Budapesten. Egyszer össze-

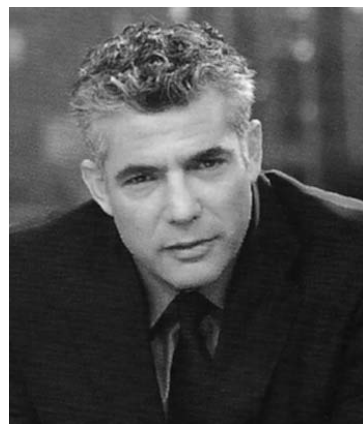
vesztem a felső emeleti szomszédék fiával, egy bizonyos András nevezetű gyerekkel, aki ezután kiállt az erkélyre, és az egész utca hallatára ordította: – A Lampel Tomi törvénytelenül itt tartózkodó egyén! A Lampel Tomi törvénytelen! – Szerencsémre a szülei bevonszolták a lakásba, még mielőtt bárki meghallhatta volna. A mai napig azon töröm a fejem, vajon tudatában volt-e annak, hogy tulajdonképpen halálra ítélt csupán amiatt, mert legyőztem a lépcsőfutási versenyen.

A háború előtt András szülei nagyon gazdagok voltak, számos arisztokrata baráttal. Egyikük, Lipánszky báró, aki úgy látszik, rendes ember volt, továbbra is el-ellátogattott hozzájuk, és ennivalót hozott nekik. Egyik látogatásakor észrevette édesanyámat. Az éhezés és a nyomor ellenére anya még mindig gyönyörű volt, és még mindig gondosan öltözködött. Alig néhány nap múlva kettőjük között kivirágzott a szerelem. A viszonyt nagyon diszkréten folytatták, mivel két nagyon fenyegető veszélytől kellett tartaniuk: a náciaktól és tőlem. Csakhogy a túlzásfolttságban, amelyben élünk, nem volt könnyű bármit is titkolni, és hamarosan rájöttem, mi folyik.

Zavarodott voltam és sértődött – még fogalmunk sem volt, mi történt apával, habár gyaníthattuk –, de nem szóltam semmit. Anya nem az a hűséges Pénelopé-típus volt, aki csendben várja haza a párját, és minden udvarlóját visszautasítja, ahogyan ezt az *Odüsszeia* képes gyermekkiadásában olvastam.

Anya megkapta Lipánszky bárótól első felesége, a néhány éve elhunyt Jeszelszky bárónő személyi igazolványát, és csak úgy, a biztonság kedvéért berakta a táskájába a többi, valódi papírja mellé. Pár héttel később nagynénimmel találkat beszélünk meg a csendőrséggel szemközti villamosmegállóban, hogy együtt menjünk élelembeszerzésre. Amikor odaértünk, még láttuk, ahogy a nyilasok lefognak a nagynénemet, és betuszkolják a csendőrség udvarára. Csak álltunk ott, nem tudván, mitévők legyünk. Jött a villamos, elment, azután jött még egy, az is elment, és mi csak álltunk ott, és vártunk.

Végül az egyik őr felfigyelt az odakint ácsorgó furcsa párra, hozzánk lépett, és közölte, hogy le

Yair Lapid

vagyunk tartoztatva. Bevitt minket az udvarra. Tízeseivel heverték a zsidók a földön. Összevert, több sebből vérző, összetört végtagú vagy agyonlőtt emberek feküdtek a falak mentén, néhányan még vonaglottak, majd mozdulatlaná meredtek. A réműlettől kővé dermedtem, de anya szempillája se rebbent. Elővette retiküljéből Jeszelszky bárónő igazolványát, megmutatta az őrnek, majd egy fölényes pillantás kíséretében utasította, hogy hívja rögtön oda a parancsnokot.

A parancsnok gyanakodva mért minket végig. Anya kihúzta magát, és magából kikelve kiabálni kezdett úgy, ahogy még soha életemben nem hallottam őt. – Jeszelszky bárónő vagyok – sivította olyan hangerővel, hogy a Dunáig elhallatszott –, hogyan merészelnek engem letartóztatni? Amint innen kilépek, rögtön telefonálok a német nagykövetségnek, Dr. Z.-nek, aki személyes jó barátom, és mindnyájukat följelentem. Így kell bánni egy magyar bárónővel? Összeraknak egy udvarba ezekkel a zsidókkal? Felháborító! – A parancsnok mélyet sóhajtott, majd gyors döntésre jutott. Most ő fordult az őrhöz, és irgalmatlan ordításba kezdett: – Te hülye! (bocsánat, bárónő), vak vagy? Nem látod, hogy ez a méltóságos bárónő? Na, majd meglátod, mi vár rád! – Ezzel mélyen meghajolt, kezét csókolt anyának, majd hétrét görnyedve és szüntelen bocsánatkérések közepette kikísért minket.

Az évek távlatából a holokauszta a legtöbb ember számára hosszú folyamatnak tűnik, amelyben zsidók menetelnek a hóban a haláluk felé, alakjuk mind kisebb és kisebb, mígnem eltűnnek a megsemmisítő táborokban. Csakhogy a vészkorszakot a legtöbb résztvevő egészen másképp élte meg. Hosszú évekig tartott, és közben az emberek szerelmesek lettek, gyűlöltek egymást, elköltöztek, gyerekeket neveltek, éheztek, enivalót loptak, hazudtak és hamisítottak, színészkedtek és megmenekültek (ha ugyan sikerült nekik), mindezt nem egyszerre, hanem folyamatában, mindig valamilyen más csodának köszönhetően.

Néha elfelejtjük, de történt még valami ugyanezekben az években – egy csekélység, amit úgy hívnak, második világháború. Mert ha megmenekültél a németektől, a magyaroktól és a besúgóktól, akkor még mindig fennállt az a veszély, hogy megölnek a szövetségesek. Akkoriban kezdődtek az angol és amerikai légitámadások Budapest ellen. Minden éjjel több száz repülő dobta le egyszerre terhét a szőnyegbombázások során, ezalatt a házunk remegett, mint a nyárfalevél, a pince pedig, ahol menedéket keresve rejtőztünk, megtelt az alattunk és fölöttünk tomboló földrengés

által felkavart szénporral. Ismét cikkcakkban élttem.

Egyik reggel, amikor előjöttünk az 5-ös számú házból, nem volt sem 3-as számú sem 7-es számú ház, romjaik több száz halottat temettek maguk alá. Csak álltunk ott a hidegtől és a megdöbbenéstől reszketve. Nem jöttek a tűzoltók, nem szírenáztak a mentők, senkit sem érdekelt a dolog. Ekkor tartott arra a sarok felől a postás. Megszokott tempójában lépkedett, óriási táskával a vállán. Amikor a 3-as számhoz ért, kivette a táskájából az oda szóló borítékokat, tekintetét végighordozta a romokon, gondolkodott egy kicsit, majd visszarakta őket a táskájába. Aztán a mi házunkhoz lépett, szétosztotta a küldeményeket a postaládákba, és ment tovább, miközben mi némán figyeltük, amint helyenként bedobja a borítékokat, helyenként pedig visszarakja a táskájába, mivel nem volt kinek kikézbésíteni őket.

Akkoriban kezdődött az én újságírói pályafutásom. Egyszer, miközben a lakásban lézengtem, ráakadtam Ervin bácsi hordozható írógépére. Áldogáltam előtte, és bámultam a fekete bilentyűket. Számomra az írógép csak egyetlen üzenetet hordozott – apámat.

És akkor ötletem támadt: elhatároztam, hogy megszerkesztem a ház újságját. Összeszedtem az összes gyereket az épületből, és kineveztem őket riportereimnek. A gyerekek hordták mindenfelől a legfrissebb, változatos pletykákat, melyeket én másolópapírral legépeltem nagybátyám írógépén, és esténként lakásról lakásra járva kikézbésítettem. Enyhén bulvárlap jellegű volt ez az újság, mely nem riadt vissza semmilyen hírtől: *Schwartz bácsi veréssel fenyegette Grün nénit az ötödik emeletről*, rikoltotta az egyik főcím, vagy: *A Grosz család nem áll többé szóba a Feuersteinékkel*. Néha akadt egy-egy komolyabb hír is a főszerkesztő úr tollából, aki alig múlt tizenkét éves: „Házunkban megint öngyilkos lett egy kétségbeesett lakó. Ez már a harmadik eset ebben a hónapban, hogy valaki leugrik a háztetőről.”

Évekkel később, 1986-ban Yair fiammal Budapestre utaztam.

Először tértem vissza a háború óta, és természetesen nagyon izgultam. Még a kommunista rendszer uralkodott Magyarországon, és egy-két nap elteltével furcsa jelenségre lettünk figyelmesek: ahányszor kinyitottam a szám, mindenki megijedt. A magyarok, ha rám néztek, egy kövér, tiszteletet parancsoló embert láttak, Brooks Brothers márkájú teveszőr kabátban, olasz Ballin cipőben és egy izmos fiatalember kíséretében, aki úgy néz ki, mintha a testőre lenne. Először turis-

tának gondoltak, de amint beszélni kezdtem, rájöttek, hogy közülük való vagyok, született magyar. Eszerint mind ugyanarra a téves következtetésre jutottak, vagyis hogy valamilyen magas rangú kommunista funkcionárius vagyok.

Be kell vallanom, hogy élveztem a helyzetet. Hosszú történelmi (meg személyes) elszámolásom van a magyar néppel, és amint megértettem, mi megy itt végbe, furcsa utasításokkal kezdtem ugratni, akit csak tehettem. Ritka alkalom volt ez számomra, hogy némileg visszafizessek azért, amit velünk műveltek annak idején, na és hogy bemutassam Yairnak, milyen az élet egy totalitárius rendszerben, ahol nem szokás kérdéseket feltenni.

Egyik reggel elvittem megmutatni egykori házunkat a Géza utca 5. alatt. Felmentünk a harmadik emeletre, és bekopogtam. Egy negyven körüli férfi nyitott ajtót. A háta mögött egy asszonyt és két gyereket láttunk. – Mindenki kifele! – parancsoltam rájuk anélkül, hogy bármilyen magyarázattal szolgáltam volna. Kérdés vagy ellenkezés nélkül kivonultak, és ijedten várakoztak a folyosón, amíg mi körülnéztünk a lakásban. Minden egyszerre ismerős és idegen volt számomra. A bútorok természetesen mások voltak, valamint a többi részlet is, ami egy lakást otthonná változtat: a tapéta, a szőnyegek, a képek a falon. – Az egyetlen, ami változatlan – mondtam Yairnak –, az a szag. Megmaradt ugyanaz a szag. – Csak amikor visszatértünk a szállodánkba, jöttem rá, mi volt az, amit felismertem: a félelem szaga.

KILENCEDIK FEJEZET

Amikor igazságügy-miniszter voltam, felkértek, hogy tartsak előadást a Magyar Tudományos Akadémián. Az ilyesfajta eseményeken az a szokás, hogy a meghívott szónok elhadar néhány semmitmondó udvariasságot, aztán távozik a pódiumról. Én azonban amikor a mikrofonhoz léptem, így szóltam: – Jó estét kívánok! Nagyon boldog vagyok, hogy itt lehetek ma este, mivelhogy amikor utoljára itt jártam ez előtt az épület előtt, a homlokzatán függő táblára az volt kiírva, hogy „Zsidóknak és kutyaáknak belépni tilos.” – Súlyos csend telepedett a hallgatóságra, tisztán láttam a vendéglátóim arcán, hogy már megbánták, hogy meghívtak. Nem érdekel. Valakinek ki kellett ezt mondania.

1944 szeptemberében egy pillanatra úgy tűnt, hogy vége a rémálomnak. Az oroszok már majdnem teljesen körülvették a várost, a kormány úgy döntött, megpróbál kiegyezni velük, egyben fel-

szólították Eichmannt, hogy távozzon. De sajnos reményeink hamar elpárologtak. Október 15-én jelentettem kicsiny hírlapomban, hogy a németpárti nyilaskeresztesek átvették a hatalmat. Két nappal később Eichmann visszatért, aktívabban, mint valaha. Október 20-án ötvenezer férfit vezényeltek ki árkot ásni, így akarták feltartóztatni az orosz csapatokat. Október 23-án indult a második, ezúttal asszonyokból és gyerekekből álló menet. Akik közülük a hóban való munka, a hideg és az állandó orosz ágyúzás ellenére valahogy mégis életben maradtak, azokat átadták a németeknek, akik elszállították őket megsemmisítésre. Az egyik ilyen borzalmas menetből megszökött egy idősebb ember, egy bizonyos Fleiss Alfréd, és nálunk rejtőzött el. Senki sem ismerte, és senki sem állt vele szóba, kivéve engem. – Nem értem, mit akarnak tőlem – ismételtette nekem kétségbeesve. Fleiss, mint sokan mások, soha életében nem gyakorolta a zsidó hagyományokat. Magyar érzületű hazafi volt, aki még ekkor sem volt hajlandó melléről eltávolítani legnagyobb büszkeségét: az első világháborúban szerzett katonai kitüntést. Nem válaszoltam neki. Én sem értettem, mit akarnak tőlem.

Eichmann néhány hét alatt megszervezte a budapesti zsidók két nagyobb gettóba való összegyűjtését. Az egyik a Dohány utcai nagytemplom (a mai napig a második legnagyobb zsinagóga a világon a New York-i Beth Emanuel után) mögött volt, a budapesti zsidónegyedben: szűk utcácskák sűrű hálózata, tele kóser vendéglőkkel és kis boltokkal, ahol kegyeszereket és zsidó tárgyú könyveket árultak. A németek szögesdróttal kerítették körül a negyedet, kiköltöztették a néhány, még ott lakó keresztényt, és bezsúfoltak oda hetvenezer zsidót.

Mellesleg Herzl Tivadar ott nőtt fel a Dohány utcai nagytemplom melletti házban. A hetvenes években, mielőtt még a kommunista Magyarország megszakította volna a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel, az izraeli nagykövetnek nem kis erőfeszítéssel sikerült rábeszélnie a magyar hatóságokat, hogy engedélyezzék egy emléktábla elhelyezését a ház falán, miszerint ott született a zsidó állam megálmodója. A nagykövet David Giladi volt, aki nem más, mint az apósom, vagyis a feleségem, Sula apja. Egy évvel utánam halt meg, százegy évesen.

Minket a másik, úgynevezett nemzetközi gettóba irányítottak. Ez nem is számított egészen gettónak, ötvenhárom épülettömbből állt, mindegyikre egy-egy semleges ország zászlaja volt kitűzve: Svédországé, Spanyolországé, Portugáliáé vagy

Svájcé. Mi a Pozsonyi út 14. szám alatti svéd házban laktunk. A pincében szállásoltak el bennünket még háromszáz személlyel együtt. Felettünk a folyósokon, a lépcsőházban, minden lehetséges szabad zugban emberek aludtak. A férfiak eltűntek, csak öregek, asszonyok és gyermekek maradtak. Időnként megjelentek a nyilasok, összehozták a zsidókat, és elindították az úgynevezett „halálmenetet”. Lyukakat fúrattak velük a Duna jegébe, agyonlőtték őket, majd a holttesteket a vízbe lökték. Akit elvittek, nem tért vissza. Éhezünk, féltünk, tetvesek voltunk, szüntelen nyerítettek odakint a sebesült lovak, az öngyilkosságok száma egyre szaporodott.

Nem tudom miért, de nem a holttestekre emlékszem a legélelnebben abból az időszakból, amelyeket összeszedtünk és a tetőn helyeztünk el, hogy megfagyjanak, nem is az ivóvízként használt hólé fanyar ízére, hanem arra, hogy állandóan pisilnem kellett. Nem volt megfelelő számú mellékhelység, a házból pedig féltünk kilépni a szüntelenül záporozó orosz katyusák miatt, tehát állandóan sorban álltunk. Tizedmagammal sorakoztunk egymás mögött, egy lábon ugrándozva, arcunk, mint egy torz maszk. Nem hiszek a Paradicsomban, de a pokolban már voltam, és ott nincsen véce.

Egyik reggel elvitték anyámat.

Összeszedték azokat a fiatalabb nőket, akik még képesek voltak menetelni. Csak néhány percünk volt búcsúzkodni, pontosan úgy, mint amikor az apámtól búcsúztam. Anyám nem ugyanazt mondta, de megölelt, megcsókolt és elment, én pedig ott maradtam teljesen egyedül. Sem nagymama, sem apa, sem anya, egyedül egy állandó ágyúzás és bombázás alatt álló házban, több száz éhező ember között, akiknek én voltam a legkisebb gondja. Csakhogy estefelé anya váratlanul visszatért. Annyit mondott, hogy: – Ő mentett meg bennünket.

Felesleges volt kérdezni, ki az „ő”, mert Budapesten csak egy „ő” volt azokban az időkben: Wallenberg.

Tel-Avivban a Wallenberg és a Barzel utca sarkán áll Raoul Wallenberg bronzszobra, Varga Imre magyar szobrászművész alkotása, úgy két méter magas, súlya pedig több mint egy tonna. Egy magas, sovány alakot ábrázol, amely két nagy kötőmb között áll, és kezét előrenyújtja, mintha próbálna valamit megállítani. Azért ismerem ilyen jól, mert én indítványoztam, hogy hozzák ide, előteremttem az ehhez szükséges anyagi alapot, és meggyőztem a hatóságokat, hogy állítsák fel a szobrot. Ez a legkevesebb, amit megtehettem, és ez is túl kevés.

Raoul Wallenberg alig harminckét éves volt annak idején. Svéd bankárcsalád sarja, melynek tagjai többnyire unatkozó üzletemberek (ki nem unatkozik Svédországban?), építészetet tanult, szép nőknek udvarolt, és társ volt egy jól menő kereskedelmi vállalatnál. Semmi jel nem utalt a háttérében arra, hogy egyike lesz a Világ Igazainak, sőt, talán a legjelentősebb közülük. Számomra ő volt és maradt a bizonyíték arra, hogy az emberi lelkiismeret – ugyanúgy, mint az emberi gonoszság – a legváratlanabb helyeken bukkanhat elő.

Amikor Magyarországon elkezdődött a zsidóüldözés, Wallenberg elhatározta, hogy egyszemélyes mentőakciót indít. A svéd követség első titkáráként több tízezer zsidót látott el svéd védlevéllel. Anyámmal ketten köztük voltunk. A védlevelek valójában érvénytelenek voltak, de Wallenberg gondoskodott számos tiszteletet keltő bélyegzőről, kacskaringós aláírásról és pazar keménykötésről. Mindezek nagy hatással voltak a németekre, akik mindig tisztelték a hivatalos dokumentumokat.

De Wallenberg ennél többet is tett. Szembezállt a német bürokráciával, vitatkozott, ígéretet, alkudozott, és egyre több zsidót mentett meg. August Schmidhubert, a magyar területek német katonai főparancsnokát azzal fenyegette meg, hogy személyesen fog gondoskodni arról, hogy háborús bűnösként ítéljék majd el, ha nem hiúsítja meg Eichmann-nak a budapesti gettó megsemmisítésére irányuló tervét. Sokszor használt a fenyegetés. Máskor – mint például anyám esetében – nem elégedett meg azzal, hogy közbenjárt a parancsnokoknál, hanem személyesen járta az utcákat, hogy még néhányat megmenten a „zsidói” közül.

Anyám, miután némileg magához tért, elmesélte, mi történt.

Rengeteg nőt szedtek össze, több százan vonultak az üres utcákon. Valaki meg merészelt kérdezni: –Hová megyünk? – Mire azt a furcsa választ kapta: – Bécsbe.

Csakhogy Wallenberg is értesült a menet elindításáról. Egyszer csak megjelent fényes, fekete kocsijában, amelyen diplomáciai rendszám díszelgett, kiszállt, és így szólt a menetet irányító náci parancsnokhoz: – Én vagyok a svéd követ, itt pedig az én védlevellel ellátott nőket visznek. Követelem a szabadon engedésüket! – Ma talán nehéz elmagyarázni, mennyire hihetetlen volt az egész: tél, hó, a háború vége, utcai gyilkosságok tömege, bombázások, teljes anarchia, és ekkor hirtelen feltűnik egy elegáns svéd diplomata feke-

te autóban, és követelőzni kezd a menetelők parancsnokával szemben. Ha a német netán előkapta volna fegyverét, és ott helyben agyonlőtte volna Wallenberget, senki sem tudott volna róla, senkinek sem tűnt volna fel, senki sem avatkozhatott volna bele.

Csak hogy nem ez történt. A német tiszt megökölt, dadogott valamit, majd kiadta a parancsot a svéd védlevéllel rendelkező nők szabadon engedésére. Wallenberg – mint valami őrangyal – személyesen kísérte őket vissza a gettóba, majd távozott.

Mellesleg Wallenbergre sem várt jó sors. Amikor az oroszok elfoglalták Budapestet, a szovjet hírszerzőszolgálat átszállította Moszkvába „kihallgatásra”. Onnan eltűnt a szovjet gulárendszer bonyolult hálójában, és sohasem tért vissza. Számos fogoly állította, hogy látta őt az ötvenes években és később is, de a szovjet hatóságok ragaszkodtak ahhoz, hogy 1947-ben meghalt, és álláspontjukon a mai napig sem változtattak.

Nemcsak a nácik fenyegettek minket. Időnként rablóbandák jelentek meg, hogy elvegyék azt a keveset, ami még megmaradt. A kapunk előtt állandóan ott strázsált két-három, botokkal felszerelt zsidó fiú, akik megpróbálták elkergetni őket. Mi, gyerekek voltunk a „futók”, az volt a feladatunk, hogy beszaladjunk értesíteni a felnőtteket, hogy zárják be az ajtajukat, vagy hogy kifussunk, hogy még időben beállhassunk a sorba élelmiszerosztáskor. Én az egyik kifutóosztag parancsnokává lettem kinevezve. December 25-én néhányan a csoportomból bejelentették, hogy ki akarnak menni fenyőfát szerezni. – Minek a fenyőfa? – kérdeztem. Csodálkozva bámultak rám. – Karácsony – mondták –, ma karácsony van. – Eltartott néhány másodpercig, amíg megértettem. Keresztények gyermekei voltak – azoké, akik a karrierjük miatt kitértek, vagy keresztény házastársuk volt. Nem sokra mentek vele. A faji törvények szerint ők is zsidónak számítottak, és ugyanúgy gettóba kerültek, mint mi.

– Ebben a házban – közöltem – nem lesz semmiféle fenyőfa, és nem ünneplünk semmilyen karácsonyt.

Évekkel később egy Izrael északi részén levő kibucban tartottam előadást. Utána odajött hozzám egy nő a hallgatóságából, és megkérdezte: – Nem te vagy a Lampel Tomi?

– De igen, én vagyok – válaszoltam.

Sírva fakadt.

– Miért sírsz? – kérdeztem.

– Mert nem engedted, hogy karácsonyfát állítsak.

Két nappal karácsony után, 1944. december 27-én volt a bar micvám. Üldögéltünk a pincénkben, több száz ember között szorongva. Anya kinyitotta a retiküljét, és kivett belőle egy kis üveg, jobb időkből megőrzött Chanel kölnit. – Fiacskám – mondta –, ma van a bar micvád. Nem süthetek neked tortát, nem hívhatsz meg barátokat, és apa sem lesz itt, de legalább nem lesz bűdös a bar micvád. – Ezzel földhöz vágta a kis üveget, és egy pillanatra – nem többre – jó illat volt körülöttünk. Világi vagy vallásos, de azt hiszem, hogy ennél zsidóbb bar micvám nem is lehetett volna.

TIZEDIK FEJEZET

Minket hajnalban vittek el.

A nyilasok néhány SS kíséretében körülvették a Pozsonyi úti házunkat, mindnyájunkat kitereltek, és elindítottak a kihalt város havas utcáin. Fentről emberek tekintettek le a csukott ablakok mögül, és senki sem szólt semmit.

Végigmeneteltünk a Pozsonyi úton a Margit híd felé, ebből megértettük, hogy a Duna-partra megyünk, hogy belelőjenek minket a vízbe, a fagyott jégtáblák közé. Naponta indultak ilyen „halálmenetek”, mindig egy irányba, és soha nem tért vissza senki.

Amikor a híd lábához értünk, egy szovjet felderítő repülő bukkant fel a fejünk felett. A nagy összevisszaságban egy pillanatra megtorpant a menet, kísérőink a kapualjakba húzódva kerestek menedéket, onnan céloztak fölfelé Schmeisser fegyvereikkel. Mi éppen egy zöldre festett nyilvános vécé ajtaja mellett torpantunk meg. Anyám betuszkolt: – Tegyel úgy, mintha kisdolgoznál – mondta.

Csak álltam ott a hidegtől és a félelemtől dermedten, de nem jött ki semmi: amikor tizenhárom évesen meg vagy rémülve, akkor képtelen vagy pisilni. Közben a szovjet repülő eltűnt, a menet pedig rendezett sorokban indult tovább. Senki sem vette észre, hogy anya és én ott maradtunk a zöld vécében. Fél óra múlva nem maradt a csapatunkból egyetlen élő lélek sem. Sorsfordító, minden más eseménynél, cselekedetnél, helynél vagy találkozásnál meghatározóbb pillanat volt ez az életemben. Nem azért, mert megmenekültem – minden megmenekültnek megvan a saját, privát csodája –, hanem mert nem volt hova mennem.

Ausztráliában Sidney és Perth között van egy több száz kilométeres földdarab, ahova ember még nem tette be lábát. Az USA középnyugati része (Midwest) bővelkedik nyílt, lakatlan területekben, ahol patakok csörgedeznek és állatok

élnék szabadon. Párizst akkor már felszabadították, valamint Rómát és még Újvidéket is, de nekem nem volt hova mennem. Az egész világon nincs egyetlen hely sem, ahova egy tizenhárom éves zsidó fiú elmehet, ha mindenki meg akarja őt ölni.

Tehát visszatértünk a gettóba.

Évekkel később Yairral sétáltunk Budapesten, és közben észre sem vettük, hogy a Margit hídhoz értünk. Vidáman mendegéltünk és fecsegtünk, amikor hirtelen megtorpantam, rámutattam valamire, és remegni kezdtem. Yair eleinte nem értette, mire mutatok, pedig ott állt: egy zöldre festett, nyilvános vécebódé. Megálltunk, két meglett, felnőtt férfi, és összeölelkezve sírtunk. Simogattuk a fémből készült zöld falat, annak a nyilvános illemhelynek a falát, amely megmentette életem. A járókelők széles ívben kikerültek minket, azt hitték, bolondok vagyunk.

– Fiacskám – mondtam, miután megnyugodtam –, ezen a helyen váltam öntudatlanul is cionistává. Ez az egész cionizmus lényege. Izrael problematikus hely, és nem mindig értünk vele egyet, de pont ez létének az oka: hogy minden zsidó gyereknek mindig legyen egy hely, ahova mehet.

Remélem, Yair megértette, és biztos vagyok benne, hogy nem felejt el.

Mielőtt visszatértünk a gettóba, tettünk még egy kétségbeesett kísérletet a világ jóindulatát illetően. Anya leszedte rólunk a sárga csillagot, és így szólt: – Figyelj csak. Amikor a Géza utcában laktunk, volt ott két házmester, mind a kettő jóindulattal volt irántunk. Egyikük biztosan elrejt minket, amíg az oroszok megérkeznek. – Elmentünk az első házmesterhez, egy szlovák származású emberhez, aki amint meglátott minket, megremült, és kiabálni kezdett, hogy rögtön tűnjünk el, ő nem hajlandó a családját veszélyeztetni. A másik házmester, Vinczer úr is hasonlóan viselkedett, de adott nekünk némi ennivalót, mielőtt becsapta az orrunk előtt az ajtót. Néha elfeledkezünk arról, hogy a pusztítást ugyan a rossz emberek vitték véghez, de a gyávák tették lehetővé.

Körülbelül háromnegyed óráig tartott visszajutni a Pozsonyi úti házba, de mire odaértünk, teljesen üres volt. Már elvitték az összes zsidót. Volt ebben valami szurreális. Az elítéltek lekészték a kivégzést, és kiderült, hogy a hóhérok már elmentek. Járkáltunk ide-oda, de az egyetlen hang a mi lépéseink zaja volt, valamint az orosz ágyuk és katyuskák messziről odahallatszó döngése. Végül így szóltam: – Anya, figyelj. Nem messze a postától, a Tatra utca 4. alatt lakik egy volt iskolatársam, Ancsel Laci. Igaz, hogy ő is zsidó, de ők a lakásukban maradtak. Próbáljuk meg náluk.

Anya túlságosan ki volt merülve ahhoz, hogy vitakozzon, ezért velem jött. Ancsel (később Dvir) vonakodva nyitott ajtót, de amikor megpillantott engem, felderült az arca, és bevezetett minket a lakásba. Először is megijedtünk. A lakás tele volt magyar csendőrökkel. Aztán kisült, hogy a huszonöt főből álló kerületi csendőrőrs egyezséget kötött a ház lakóival: ők megmentik a lakókat a náciktól, majd amikor bejönnek az oroszok, a zsidók mentik meg őket. Civil ruhában vegyültek közénk, és lesütötték a szemüket, amikor elhaladtak mellettünk a folyosón. Majdnem komikus volt: amióta elhagytam Újvidéket, többször úgy menekültem meg, hogy magyarnak álcáztam magam, és most hirtelen a magyarok akarták zsidónak álcázni magukat.

Üres zsákokat helyeztünk a konyhakőre, hogy ott alhassunk. Élelem nem volt, ivóvízért pedig órákig kellett sorban állni a pincében található egyetlen, alig csepegő vízcsap előtt bögrékkel és fazekakkal a kezünkben. Körülöttünk szüntelenül folytak a harcok, mind közelebb és közelebb. „Budapestet a szovjetek temetőjévé kell tenni, legyen egy fordított Sztálingrád”, rendelte el Hitler egy decemberi sürgönyében. „Kiadom a parancsot a háztól házig való védelemre.”

Tudtuk, hogy az oroszok a föld alól bújnak elő. Budapest alatt egy teljes, láthatatlan város fektet. A házakat alagút- és barlangrendszer kötötte össze, amely úgy terült el az utcák alatt, mint egy pókháló. A lakosság az inváziótól tartva elhatározta, hogy felkészül a tartós föld alatti védekezésre. Lerombolták a pincéket szétválasztó akadályokat, és helyettük egész vékony falakat húztak fel, amelyeket egy rúgással le lehetett dönteni, hogy ha az egyik ház összedől, át lehessen menni a másikba, és azon keresztül kimene-külni. Csakhogy az oroszok – akiknek a föld alatti harc volt az erősségük – ügyesebben használták ezt a labirintust, és úgy bukkantak fel váratlanul a föld alól, mint holmi drapp egyenruhás vakondok. Lövöldözni kezdtek minden irányba, majd eltűntek.

Egyik reggel, a szokásosnál korábban, arra ébredtem, hogy hangokat hallok. Felköltöttem anyát. – Valaki szerbül beszél – mondtam. Anya feszülten fülelt. – Ez nem szerb – szólalt meg végül –, hanem orosz. – Egy percig mozdulatlanul fektedtünk. Végül megkérdezte: – Tudnál beszélni velük? – Érték néhány szót – válaszoltam. Kikelt az ágyból, kerített valahonnan egy darab piros-fehér-kék anyagot, olyan színösszeállításút, mint a jugoszláv zászló, a karom köré csavarta, és elküldött, hogy kérjek tőlük ennivalót. Lementem a pin-

cébe, ahol néhány poros, kormos katonát találtam. Meglepődve és gyanakodva bámultak rám. Magamra mutattam, majd a karomra csavart színes rongyra: – Jugoszláv – mondtam –, eto jugoszláv, Tito marsall, jugoszláv. – Egy kissé megnyhültek, csillantak a fémfogak, amikor elmosolyodtak. Tito marsall, a jugoszláv ellenállási mozgalom parancsnoka Európa leghíresebb partizánja volt. Egyikük belekotort oldaltáskájába, és átnyújtott egy vekni kenyeret meg néhány fej hagymát. Hetek óta ez volt az első étkezésem, és életemben nem kóstoltam ennél ízletesebb hagymát.

Felszabadultunk. Az én háborúm befejeződött.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Magyarországon a holokauszt előtt 825 000 zsidó élt, 590 000-et közülük kevesebb mint egy év leforgása alatt meggyilkoltak. A körülbelül félmillió magyar zsidó Auschwitzba szállítása nyolc hétig tartott. Hajlamosak vagyunk a németeket okolni ezért, noha egyedül képtelenek lettek volna mindezt véghezvinni.

Egyes népek tevékenyen ellenálltak a pusztításnak, mint például a dánok vagy a bolgárok, mások a kisujjukat sem mozdították, mint például a belgák. A magyarok segédkeztek a pusztító gépezet működtetésében, néha mély lelkesedéssel. A németbarát Szálasi-kormány az utolsó percig folytatta több tízezer zsidó deportálását. Én nagyon szeretem a magyar kultúrát, a költőiket, a szalámijukat, de a magyaroknak sohasem bocsátok meg.

Mellesleg a háború után Szálasi Németországra menekült, ahol egy amerikai zsidó ezredes foglyul ejtette. Visszaszállították Magyarországra, és felakasztották. Nem fogják elhinni, de az amerikai zsidó ezredes neve Himmler volt.

Miután elbúcsúztunk Ancsel Lacitól és családjától, visszatértünk az egyetlen címre, amelyet ismertünk: a Géza utca 5-be. Ott találtuk a nagyszüleimet és Edit nagynénemet. Ervin bácsi már nem volt.

Ervin magas, szép és nagyon csendes férfi volt, jobb kezén hiányzott két ujja. Egész életében egy svájci vállalatnál dolgozott, amely transzformátorokat szerelt be rádióállomásokba. Ujjait akkor vesztette el, amikor szerelés közben kiégett egy biztosíték. Két hónappal azelőtt bekerült az egyik halálmenetbe, és Dachaubá vitték. Ott csodával határos módon áprilisig életben maradt, amikor is az amerikai 42. és 45. gyalogos hadosztály odaért, és felszabadította a táborát. A megdöbbent amerikai katonák szíve megesett az emberron-

csok láttán, és felkínálták nekik az összes ennivalót, ami csak a rendelkezésükre állt. Senki sem figyelmeztette őket, hogy a hosszú hónapokig éheztetett emberek szervezete nem fogja kibírni ezt a hirtelen bőséget, és életveszélyes bélhuratot kaphatnak. Szegény Ervin bácsi csak evett, és evett addig, amíg bele nem halt.

Talán furcsán hangzik, de bennem ugyanaz ment végre lelkileg, mint Ervin bácsinál fizikailag. Az első hetekben nehezemre esett a tudat, hogy megmenekültem. Hiszen hosszú hónapokon át örökös félelemben teltek a napjaim és éjszakáim, miközben képzeletben mindenféle különös halállal haltam meg. És akkor hirtelen bejelentik nekem, hogy nincsenek többé nácik, nincs többé háború, és már senki sem akar engem megölni. Emlékszem arra a furcsa, természetellenes érzésre, hogy felébredek reggel, és nem akar senki sem bántani.

Persze az sem használt, hogy tőlünk néhány száz méterre még teljes gőzzel folytak a harcok. A Duna túloldalán, fenn, Budán Otto Skorzeny ezredes, Hitler kedvenc kommandósa és csapatai még harcoltak, egészen az utolsó emberig. Az oroszok a mi oldalunkon, a németek a túloldalon, és az összes híd lerombolva. Nyugodtan elmehetnél vásárolni valamit a Dunával párhuzamos utcában, megállhattál beszélgetni, de a sarkon már futni kellett, mert a németek a túloldalról mindegyre lőttek, ami csak mozgott.

És amikor az egyik félelem elmúlt, jött a másik. Remélem, nem hangzik hálátlanságnak, de féltünk az oroszoktól. A világ legkiválóbb harcosai voltak, de egyben borzasztó csőcselék is. Az első szavak, melyeket minden magyar megtanult oroszul, a „davaj csasz” voltak. Akadtak oroszok, akik három karórát is hordtak egyszerre az egyik karjukon és hármat a másikon.

És asszonyokat erőszakoltak. Ezt már tudtuk előre, még mielőtt megérkeztek. Ez náluk nemzeti sportnak számított. Az a mese járta, hogy amikor az orosz katonák meghódítottak egy várost, a parancsnokaik egy napra szabadon engedték őket, hogy ihassanak, és azt tegyék, amire csak kedvük támad. A legtöbb esetben erőszakoskodni akartak. Anyám egy rémületben volt. Ráncos öregasszonynak festette magát, összeszedett a házból minden rongyot, és a ruhái alá dugdosta, hogy teste teljesen formátlannak tűnjék. Az én szépséges anyám, aki még a gettó legsötétebb napjaiban is úgy viselkedett és úgy nézett ki, mint Greta Garbo, hirtelen megcsúnyult.

Egyik nap egy orosz katona kopogott be hozzánk. Szörnyen megijedtünk, anya azt mondta: – Ki ne nyissátok, ki ne nyissátok – de ő csak to-

Apa és fia: Tomi és Yair Lapid

vább dörömbölt az ajtón, és kiabált, míg végül nagymama beadta a derekát, és ajtót nyitott. Eltartott pár percig, amíg az egyenruha és a kosz alatt felismertük Laci bácsit. Az én kedvenc nagybátyámat, az élénk és mindig vidám Lacit, apám öccsét. Emlékezett, hogy Kató Pesten lakott, és megkeresett minket.

Miután megnyugodtunk a sírás és az izgalom után, elmesélte, mi történt vele: amikor a németek megszállták Újvidéket, a többi fiatal férfival együtt munkatáborba küldték. Néhány hét múlva megszökött, átlépett a frontvonalon, és tolmácsként csatlakozott a szovjet hadsereghez. Velük együtt haladt szüntelen harcok közt Budapest felé, eltökélve, hogy megtalálja családjá maradványait. – És most, hogy megtaláltalak titeket – mondta –, az én háborúmnak is vége.

Bevallom, némileg gyerekesen, de csalódott voltam. Úgy gondoltam, az én vadász nagybátyám a vállán lógó gépfegyverrel a legalkalmasabb arra, hogy Berlinig meg sem állva a Vörös Hadsereg élén legyőzze Hitlert. Ehelyett bement megmosakodni, és amikor a fürdőszobából kilépett, nagypapa egyik régi öltönye volt rajta és Ervin bácsi kalapja. – Tito marsall néhány hete elfoglalta Jugoszláviát – mondta –, ideje hazamenni.

Anya végignézett a szüleim. Öregek voltak és betegek, mindnyájan tudtuk, hogy nincs már sok hátra nekik. – Vidd Tomit magaddal – mondta neki –, én még egy darabig itt maradok.

Hajnalban Laci bácsi és én kimentünk a pályaudvarra. Nem volt ott sem őr, sem jegyszedő, de tehervonatok azért indultak és érkeztek ebben a kísértetvárosban. Felmásztunk az egyik vagonba, leültünk a padlóra, mint a csavargók az amerikai filmekben, és elindultunk hazafelé. Még néhányan ültek körülöttünk a vagonban, akik éppen olyan kiéhezettnek és nyughatatlannak néztek ki, mint mi. Beszélgetni kezdtünk. Majdnem mind zsidók voltak, akik a pokolból menekültek meg, és most hazautaztak megkeresni azokat a családtagjaikat, akik esetleg életben maradtak.

Amikor Szabadkára értünk, Laci bácsi úgy határozott, hogy jobb, ha leszállunk a vonatról. Volt a városban apának néhány ismerőse még abból az időből, amikor újságíróként dolgozott ott, és felkereste őket némi kölcsönért. Aztán sétáltunk egyet a belvárosban. Az emberek jöttek-mentek, a kávéházakban férfiak és nők üldögéltek, az épületek többsége ép volt. Az orosz katonák udvariasan bántak a szerb lakossággal, akik az ellenállás bajnokai voltak a német megszállókkal szemben. Elképzelni sem tudtam volna ennél ellenkezőbb látványt a kiéhezett és lebombázott Budapesthez képest. Miközben bámészkodtam, Laci bácsi megállt egy étteremnél, és meghívott reggelire. Elém rakták az étlapot. Étlapot! Több mint két éve nem láttam ilyet.

Ettem, és ettem, és képtelen voltam abbahagyni. Addig ettem, amíg az egész testem fáj. A zsemlés kosár kiürült, majd egy új került helyébe, ettem tojást és virslit, süteményeket és tortát, mindenre vastagon vajat kentem, tejfölt habzsoltam, majd húsos palacsintát és töltött káposztát rendeltem. Azt hiszem, nem hagytam ki egyetlen fogást sem az étlapból. Az éhségem talán Budapesten kezdődött, de a híres étvágyam Szabadkán született.

Egy órán belül ismét vonaton ültünk – most már rendes utasszállítón – útban Újvidék felé. Mellettünk egy idős zsidó házaspár ült, Buxenbaumék. A háború előtt Buxenbaum úrnak bakeszertára volt, és egy gyönyörű villában laktak, és most biztosak voltak benne, hogy a villát rögtön visszaadják nekik. Felajánlották, tartsunk velük, töltsük az első néhány éjszakát náluk a vendégszobában addig, amíg megfelelő helyet találunk magunknak. Leszálltunk a vonatról, és elmentünk a villájukhoz. Buxenbaum úr büszkén kitar-ta előttünk a széles faajtót, és az első látvány, ami a szemünk elé tárult, két orosz volt – egy katona

és egy katonalány –, akik elmélyülten szeretkeztek a szőnyegen. Az öregek megkövültek döbbenetükben, én le voltam nyűgözve. A katona felhúzta a nadrágját, és felénk fordult: – Ez a ház le van foglalva – mondta nyugodtan –, ki innen.

A mi házunk sorsa sem volt más. A kommunisták elkobozták, és városi tulajdonnak nevezték ki. Nem lehetett vitatkozni. Menekültek voltunk, igazolványok nélkül, azonosság nélkül, a nagybátyám katonaszökevény, és ők voltak az új hatalom. Életemben csak egyszer tértem vissza ebbe a házba. A hetvenes évek végén egy izraeli újságírócsoporttal látogattam el Újvidékre. Megállítottuk a kocsit a ház előtt, hogy megmutassam nekik, hol nőttem fel. A villából egy fekete ruhás öregasszony jött elő, és hozzánk lépett. – Honnan jöttek? – érdeklődött. – Izraelből – válaszoltam. – Izraelből? Nem ismernek véletlenül egy Lampel Tomi nevezetű izraeli újságírót? – kérdezte. – Én vagyok az – válaszoltam. Megszorította a kezemet. – Várjon egy percet – mondta, majd eltűnt a házban, és hamarosan egy kis borítéknyi fényképpel tért vissza. – Harminc évig őriztem őket, hátha visszajössz – mondta. Ezek az egyedüli családi képek, amelyek megmaradtak a gyerekkoromból.

Végül épp a Laci bácsi lakása maradt üresen, így odaköltöztünk. Pár házzal odébb lakott egy Gutmann Rudi nevezetű ember, aki néhány hónappal később mostohaapám lett.

Anya két hónappal utánunk tért vissza, csendes és melankolikus volt, és szebb, mint valaha. Egy este a meleg konyhában üldögéltünk, a felnőttek egymás közt beszélgettek. Valaki apát emlegette. Fülelni kezdtem. – Hiszen tudjátok, hogy ott halt meg – mondta Laci bácsi. Kirohantam a helyiségből. Mai napig nem tudom, vajon megfélemlített-e arról, hogy ott vagyok közöttük, vagy így akarta tudatni velem, amit rajtam kívül már mindenki tudott.

Nem sokat tettem abban az időszakban, ami még hátravolt a tavaszból. Járkáltam az utcákon, kerestem a megmaradt osztálytársaimat, és figyelemmel követtem a menekülteket, akik apránként, de folyamatosan érkeztek a városba. Mind ugyanúgy néztek ki: soványak, csendesek, mint ha álmokkorosok lennének. Egyik este, amikor hazajött, Laci bácsi azt mesélte, hogy Hirschenhauser, a szabó megbolondult. Anya megkérdezte, hogy érti ezt. – Egy Auschwitz nevezetű helyen volt – mondta a nagybácsi –, és azt mondja, hogy ott elégették a zsidókat. – Anya nem válaszolt, csak hitetlenkedve vállat vont.

Manapság az emberek nem értik, hogyan lehetett nem tudni. Valószínűleg a válasz az, hogy az emberi agy mindenben a logikát keresi, és ebben nem volt semmi logika. Németország a hatalma csúcán volt, amikor megkezdődött a zsidók kiirtása, de 1944-ben már mindenki számára világos volt, hogy a Harmadik Birodalom elveszítette a háborút. Berlinben tizenöt éves fiúkat soroztak be és vittek a frontra, a német ipar összeomlott, a német városok, mint Hamburg, Drezda és Mainz romokban heverték a szőnyegbombázások áldozataként, a szövetségesek kelet és nyugat felől rohamléptekben tartottak Hitler bunkerja felé – és mindezzel egy időben több tízezer német katona és több százezer kollaboráns azzal volt elfoglalva, hogy minél több zsidót pusztítson el, egész az utolsó percig. Annyira gyűlöltek bennünket, hogy még akkor is működtették a pusztító gépezetet, amikor tudták, hogy ez a vereségükhöz vezet.

Én tanult ember vagyok, és mint ilyen, megpróbáltam megérteni ellenségeimet is.

Eloolvastam a *Mein Kampf*ot és a *Cion bölcseinek jegyzőkönyvét* is, tanulmányoztam Voltaire antiszemita leveleit, és még Karl Lueger bécsi polgármester (a modern antiszemitizmus atyja) beszédeihez is eljutottam, de még mindig képtelen vagyok megérteni, miért voltam annyira az útjukban. Miért építettek egy olyan kolosszális gépezetet csak azért, hogy engem megöljenek? Mit nyertek ők ezzel? Mit nyerhettek volna?

TIZENKETTEDIK FEJEZET

A *New Statesman* nevű brit hetilap *Levelek a szerkesztőhöz* rovatában olvastam egyszer a következő szöveget: „Nevem Joseph Bernstein. Költő vagyok, és az önéletrajzomat próbálom megírni mostanában. Ha valakinek van fogalma arról, mit tettem az elmúlt három évben, kérem, értesítsen.”

Három és fél évig laktam Újvidéken a háború után. Ha valakinek van fogalma arról, mit tettem ez idő alatt, kérem, értesítsen.

Az én városom volt, de már nem volt igazán az enyém. A tény, hogy minden ugyanúgy nézett ki, mint azelőtt, csak elmélyítette az űrt. Miletic Szvetozárnak, a tizenkilencedik század szabadságharcosának bronzszobra még ott állt a főtéren, karja előrelendítve a közönség felé, mintha épp szónokolni kezdene, de a közönség már nem volt ott. Nyolcvanezer zsidó élt Jugoszláviában a háború előtt. A háború után kevesebb mint tízezer maradt. Mindenütt mély csend honolt.

Újból egy idegen fiúnak kellett kiadnom magam, csak hogy most az ez az idegen fiú én voltam. A bolond Hirschenhauseren kívül senki sem beszélt arról, ami „ott” történt. Nem tudtam, mi történt apámmal, nem tudtam, hova tűnt nagymama, az osztálytársaim közül tizenhetet meggyilkoltak, de senki sem adott magyarázatot, hogyan. Nem mentem át a gyásznak a Kübler-Ross által leírt híres öt fázisán. Nem volt sem tagadás, sem harag, sem alkudozás, sem depresszió, sem belenyugvás. Ehelyett mindazt, amin keresztülmentem, elzártam önmagamban, mint a dunsztos üvegek, melyek a régi házunk spájzában polcain sorakoztak (és amely szintén nem létezett már). Új szerepemben azt kellett megjátszanom, hogy normális fiú vagyok egy normális világban. Úgy járkáltam, mint egy fiú, olyan hangokat hallattam, mint egy fiú, úgy gondolkodtam, mint egy fiú, és csak abban reménykedtem, hogy egy szép napon én és ez a fiú, akit oly hűen utánoztam, eggyé válik.

Anya nem sokat segített. A háború vége után újra felvette régi modorát, könnyedén, mint egy kényelmes nercbundát: lezseren, egocentrikusan, megszedítve a körülötte keringő férfiakat. Alig beszélünk egymással, mintha attól féltünk volna, hogy a náci hirtelen elöbukkannak, ha szóba hozzuk a múltat.

Remélem, ez nem úgy hangzik, mintha haragudnék rá. Az én szememben mindig sajnálatra méltóak voltak azok a felnőttek, akik tovább haragudnak szüleikre a gyerekkorukban elkövetett valós vagy vélt mulasztásokért. Egy bizonyos kortól fogva mindenki felelős, sőt, bizonyos esetekben okolható is a sorsáért. Azokban a „Sturm und Drang” időkben (hogy Goethe szavaival éljek) anyám többször megmentette az életemet, és ezért hálás voltam neki életem végéig. Csak hogy ez nagyobb erőfeszítésébe került, mint gondoltam, és szüksége volt egy támaszra.

Három hónapra rá, hogy anya visszatért, megjelent életünkben Rudi.

Gutmann Rudi kövérkés, mosolygós ember volt, kreol bőré és jó kedélyű. Nem volt különösen jóképű, mert anya azon a véleményen volt, hogy a jóképű férfiak önmagukba szerelmesek, de szerette az emberek társaságát, és mindig körülvette magát velük. Egyik legkorábbi emlékem róla, ahogy késő éjszakánként idős anyjával, Margittal a konyhában ülve összedugják fejüket, pikáns vicceket mesélnek órák hosszat, és nagyokat nevetnek.

Villámházasságuk anyával nem volt rendhagyó akkoriban, amikor egy egész generáció próbálta

élete maradványait rendbe szedni. Apámhoz hasonlóan a háború előtt Rudi is egy pesti nőt vett feleségül, és ugyanahhoz a társadalmi körhöz tartoztak, mint a Lampelek. Amikor a fasiszták elfoglalták Jugoszláviát, Rudit elvitték munkaszolgálatra, ahonnan megszökött, és csatlakozott Tito partizánjaihoz. Eközben felesége a saját szüleihez menekült Margittal és a kisfiukkal, Péterrel. Az asszony 1943-ban agydaganatban meghalt. A borzalmas '44-es telet Péter a nagyszüleinél vészelte át, és a háború végén rögtön visszakerült Újvidékre. Hétéves volt akkor. Tizennégy évesen hirtelen lett egy kisöcsém. Nem mondhatom, hogy örültem a változásnak.

Péter csendes gyerek volt, a három nő, aki addig nevelte, végtelenül elkényeztette. Szinte rögtön rám ragadt. Barátaimmal lementünk a folyóhoz, hátrafordulok, és látom, hogy ott lépked mögöttem. Focizás közben azt veszem észre, hogy ott áll a pálya szélén. Az órák után ott vár az iskolakerítésnél.

Szégyenszemre be kell vallanom, haragudtam rá. Senki sem kérdezett meg, akarok-e testvért, főleg olyat, aki árnyékként követ. Volt épp elég árnyék az életemben. Anya elővett, hogy beszéljen velem. Ez volt életünk talán legkomolyabb beszélgetése. – Ez most a te családod – mondta erélyesen –, és rendesen fogsz Péterrel viselkedni, akár tetszik akár nem.

Valószínűleg nem voltam igazságos egyikükkel sem – sem az apával, sem a fiúval. Rudit kedveltem, és lehetetlen volt nem észrevennem, mennyire igyekezett közeledni hozzám, de még megmaradt bennem némi apám iránti lojalitás. Nem egészen két év telt el, amióta elvitték, és körülöttünk szüntelen történtek csodák. Emberek, akiket halottnak vélték, hirtelen megjöttek, másoktól levelek érkeztek úttalan utakon Sztálin távoli országaiból. A vasfüggöny legördült, és elzárta előlünk Európa nyugati részét, de az egész földrészt elárasztották az otthonukat kereső, gyökértelen vándorok. (Primo Levi mindenkinél jobban megírta ezt *A fegyverszünetben*). Ki tudja? Apa talán ott ül fehér öltönyben egy zürichi vagy római kávéházban, várva a megfelelő alkalomra, hogy értesítsen, hogy él. Belül valami azt súgta, hogy ez reménytelen, de azért évekig tovább vártam rá. Akármilyen barátságos volt Rudi velem szemben, mégis anyával feküdt egy ágyban minden este apa helyén, és ezt nem tudtam megbocsátani egyiküknek sem.

Ellentétben a körülöttünk élők többségével, nem éhezünk. A háború előtt Rudi ügyes üzletember volt, egy kisebb hajógyár tulajdonosa, amely ipari

uszályokat gyártott folyami áruszállítására. Amikor visszajött, már tudta, hogy az új kormány államosítani fogja az összes magánvállalkozást, ezért maga mellé vette társnak egy volt partizán bajtársát, aki fejes volt a helyi kommunista pártszervezetben. Már az első napokban, az új társ védnöksége alatt, sikerült átmentenie vagyonának egy részét Angliába, és ami még ennél is lényegesebb, sikerült megőriznie munkahelyét. Péter és én nagyon kedveltük az „asztalosműhelyt”, ahogy mi hívtuk a hajógyárat, és gyakran forgolódtunk a hosszú deszkahalmok és a sárgára festett daruk között, amelyekkel a hajókat vízre eresztették.

Rudinak sikerült megtartania a házát is, mely egy tágas, fehérre festett sarokvilla volt a Vodina-Brigada utcában, elöl középkori lövésztoronyra emlékeztető íves terasszal, hátul tágas udvarral. Péter mindkét nagymamája velünk lakott, és kedvenc időtöltésük az volt, hogy Pétert üldözik keresztül-kasul a házban valamilyen édességgel vagy aprósüteménnyel a kezükben. Eleinte engem is megpróbáltak bevonni a körükbe, de megérezve tartózkodásomat később békén hagytak. Szótlanul éltünk egymás mellett, udvariaskodtunk egymással, mint egy éjszakai vonat kupéjában utasai.

Megjött a tavasz, elmúlt, majd a nyár is, és egyik reggel anyám azzal ébresztett fel, hogy itt az idő, iskolába kell mennem. Megkezdődött második gyerekkorom.

TIZENHARMADIK FEJEZET

Életem javát egy viharos, zajos demokráciában éltem le, amelyben mindenkinek van valami mondanivalója. Néha azt tapasztalom, hogy amikor az izraeli zűrzavar már szinte anarchiává válik, egyesek egy „erős emberre” vágnak, aki megóvná őket a szabad választási joggal együtt járó kétértelműségtől és bizonytalanságtól. Bennem nincs ilyen vágy, sőt, én mélyen meg is vetem, mivelhogy tizennégy évesen teljesen váratlanul belekerültem – mint hörcsög a kerékbe – a legnagyobb társadalmi kísérletbe, amelyet valaha is elkövettek: a kommunizmusba.

A kommunizmusban eltöltött évek mély, szinte erőszakos ellenállást fejlesztettek ki bennem azokkal szemben, akik az igazság nevében beszéltek. Az emberi történelem folyamán több bűnt követtek el az igazság nevében, mint bármilyen más kifogással. Az isteni igazság szolgált olajként az inkvizíció tüzén. A faji igazság képezte a fasizmus tüzelőjét. A kommunizmus fűtőanyaga pedig a társadalmi igazság volt. Az igazság a világtörté-

nelem nagy bűnözője, mivelhogy a nevében olyasmint szabad elkövetni, amit a kegyelem és az irgalmasság nevében tilos.

A szocialista igazságosság első leckéjét körülbelül két hónappal a gimnázium megkezdése után kaptam. Volt egy zsidó tanárnőnk, a Kisna, aki odaadó kommunista volt. A család szerkezetéről tanított minket Marx hűséges társa, Friedrich Engels könyve szerint. Amikor a poligámia, azaz a többnejűség témájához értünk, eszembe jutott valami, amit a török Essad Bey egyik könyvében olvastam.

(Csak sok év elteltével jöttem rá, hogy Essad Bey szélhámos volt – valójában egy bakui születésű zsidó, akit eredetileg Lev Nussimbaumnak hívtak.)

Jelentkeztem, és megjegyeztem, hogy keleten egy ellentétes jelenség is létezik, amit úgy hívnak, hogy poliandria, és azt jelenti, hogy egy nőnek több férje van. Kisna tanárnő hűvösen pillantott rám. – Engels erről nem ír semmit – válaszolta.

Aznap, mielőtt indultam volna haza, szólt nekem a pedellus: – Adamovic igazgató hívat.

Megijedtem. Mit akarhat tőlem? Bementem az irodájába. Leültetett magával szemben, majd így szólt: – Figyelj, itt járt nálam Kisna, és követelte, hogy rúgjunk ki az iskolából.

– Miért, mit csináltam? – kérdeztem.

– Azt mondja, hogy Marx és Engels tanításai ellen uszítasz.

Szerencsémre Adamovic igazgató tisztességes ember volt.

– Nem rúglak ki, mert tudom, min mentél keresztül a németek alatt – mondta –, de nagyon kérlek, mától kezdve légy elővigyázatos.

Attól a naptól kezdve elővigyázatos voltam. Tito marsall születésnapjain ott álltam az udvarban a többi gyerekkel, és tettetett lelkesedéssel énekeltem a róla írt indulót – *A Febér ibolyaszálat* –, s közben próbáltam nem nézni egyik osztálytársamra sem. Mindnyájan tisztában voltunk vele, mennyire nevetséges imádott vezérünket – a százhusz kilójával, hármastokájával és egy álmos rozmárra emlékeztető szemével – egy olyan apró és törekeny növényvel összehasonlítani, mint az ibolya. Ha valaki elneveti magát, rögtön beidéztek az OZNA-ra – a félelmetes jugoszláv titkosrendőrségre. Egy ismerősömet, Zseni Lebel történetét két év kényszermunkára ítélték csak azért, mert valakinek egy viccet mesélt komor marsallunk rovására. Ha a kommunisták úgy döntöttek, hogy Tito virág, akkor Tito virág volt.

Persze nem én voltam az egyetlen gyerek, aki így érzett. Osztályunk kommunistákra és anti-

kommunistákra oszlott, és elkeseredett harc folyt közöttünk. A felsőbb osztályok tanulói éjszakánként olyanokat írtak a falakra például, hogy: „Éljen a király!” Reggel pedig kiszállt a rendőrség, hogy kihallgasson minket, és letörölje a feliratokat. Mi, fiatalabbak másképp fejeztük ki a rendszerrel szembeni ellenállásunkat: nyáron feltúrt szárú térdnadrágban jártunk, melynek felhajtását durva cérnával varrtuk fel. Már nem emlékszem pontosan, miért számított ez lázadásnak, de a felvarrt hajtóka miatt merésznek és vakmerőnek éreztük magunkat. Egyszer iskola után a kommunisták ott vártak ránk a kerítés mögött. Ránk vetették magukat, letepertek minket a földre, és zsebkéssel levágták a nadrághajtókáinkat. A forradalom ezennel megbukott.

Anyám még nálam is jobban gyűlölte a kommunistákat. Képtelen volt megemészteni egy olyan ideológiát, mely megtiltotta, hogy esténként kikészíthesse magát, és elmeheessen keringőzni a *Kék Duna* hangjaira újdonsült férjével. Életének legalapvetőbb elemei – mint a bridzs vagy az apró porcelán kávéscsészéi – mind ellenforradalmi aktusokká, valamint „romlott burzsoá” jelképekké váltak. Szegény anya, egész életében pont erre törekedett: romlott burzsoának lenni.

Csak hogy annak idején nem a kommunizmusmal szembeszálló ideológia kötötte le gondolataimat – szerelmes voltam.

Feltételezem, hogy aki kövér embernek ismert meg a televízióból, nehezen fogja elhinni, de annak idején nemcsak hogy kimondottan sovány, de lelkes táncos is voltam. Iskolánk szerb népi táncsoportot szervezett a városi leánygimnáziummal együtt, és csodálatos sasszéimnak köszönhetően engem is felvettek.

Az előtáncos Meza Kovacevic volt, apró, kivételesen vonzó szókeség, aki minden idejét a táncnak szentelte, és fiatal kora ellenére az újvidéki operaház tánckarában is fellépett. Akkor váltam az opera lelkes imádójává. A *Rigolettó*t nyolcszor láttam, *A varázsfuvolát* tizenkétszer.

Sajnos ez nem sokat segített, mivelhogy akárcsak a *Rigolettó*ban, engem is üldözött egy sajtóromlott mantovai hercegem. Csoportunk gitárosa, Zazi sötét bőrű, magas szerb srác volt, cigányosan hosszú szempillákkal, hímzett ingben járt, mely izmos testéhez simul. Meza, ahogy a többi lány is a táncsoportból, beleszeretett. Szörnyen féltékeny voltam, és megesküdtem, hogy nem adom fel a harcot. Két éven keresztül ostromoltam, míg végre egy futó csókot kaptam fizetségül. Ennyi volt az egész, de ezt a csókot még sokáig őriztem a szívemben.

Pár év múlva Meza elhagyta a gitárost is. Hozzáment egy szerb futballistához, és kivándoroltak Ausztráliába, ott elvált, és egy kis sydneyi fodrászszalonban dolgozott. A hatvanas években egyszer teljesen véletlenül belépett a fodrászszalonba egy idős újvidéki zsidó asszony. – Nem tudod véletlenül – kérdezte tőle Meza tupírozás közben –, mi lett a kis Lampel Tomival? – És a vendég véletlenül tudta. – A kis Tomi ma nagy újságíró Londonban – mondta. – Majd megpróbálok megszerezni neked a címét. – Néhány hét múlva levelet kaptam Mezától. Feleségem, Sula okos asszony, azt ajánlotta, válaszoljak neki. Utána évekig leveleztünk, mígnem 1982-ben, amikor mint az izraeli rádió és televízió vezérigazgatója Ausztráliába látogattam, meghívtam ebédre. Még mindig jól nézett ki, de az évek nyomai meglátásódtak mindkettőnkön. Bizonyos emlékeket valószínűleg jobb békén hagyni.

A gimnázium második évében életem végre egyensúlyba került. Osztályelső voltam, de ami ennél sokkal fontosabb, kapus és csapatkapitány lettem a másodévesek labdarúgócsapatában. A későbbi években Jugoszlávia kosárlabda-nagyhatalom lett, főleg az azóta elhunyt Drazen Petrovicnak köszönhetően, aki az NBA sztárja volt, de az én időmben a futball volt az egyetlen sport, ami érdekelt minket.

Egy reggel a tanár egy apró fiúcska kíséretében lépett be az osztályba. – Ismerkedjete meg – mondta ez Vujadin Boskov, és idehelyezték, mivelhogy édesapja a vasútnál dolgozik. Fogadjátok szeretettel.

A kommunisták szemében a vasúti alkalmazottak nagyon fontos személyiségeknek számítottak, mi meg mindnyájan igyekeztünk szépen fogadni az új jövevényt. Néhány nap elteltével félrevont a folyóson, és megkért, hadd vehessen részt a futballcsapat edzésein.

Örömmel beleegyeztem. Vujadin fölment a pályára, és játszani kezdett. Kapusállásomból figyeltem, és rögtön megállapítottam, hogy nincsen semmi tehetsége. Egy szót sem szóltam. Másnap újból kijött, de még rosszabb volt, mint előzőleg. Félrevontam: – Vujadin – mondtam –, mindketten tudjuk, hogy rosszul futballozol, talán próbálkozz valami mással, van itt tenispálya is, biztos remek játékos lennél. – Vujadin szomorúan lesütötte szemeit. – Kidobsz a válogatottból? – kérdezte. Kénytelen voltam beismerni a tény. – Csak az idődet pazarolnád – mondtam bátorítóan –, itt úgysem vinnéd semmire.

Hosszú évekig Vujadin Boskov volt az FK Vojvodina futballcsapat kapitánya és megfellebbez-

hetetlen sztárja, ötvenhétszer szerepelt a nemzeti válogatottban, amellyel megnyerte a helsinki olimpiász ezüstérmét, egy ideig az olasz Sampdoria-ban játszott, majd miután visszavonult, jó nevű edző lett. 1979–1982 között a legendás Real Madridot edzette, és sikerre vitte a jugoszláv válogatottat a 2000-es Európa-bajnokságon.

Voltak ennél sikerültebb meglátásaim is életem folyamán.

Boldog voltam-e azokban az időkben? Nem tudom. Richard Dehmel német költő írta egyszer, hogy boldogtalan csak egyedül lehetsz, de boldog – másokkal. Az életnek megvan a saját dinamikája. Az emberi természet mozgatóelemei – szerelem, szex, ambíció és intellektuális tudásszomj – teljes erővel tomboltak bensemben, talán a megszokottnál is erősebben az egzisztenciális veszély érzete miatt. Megpróbáltam felderíteni, mi történt apámmal, de nem kevesebb erőfeszítéssel kíséreltem meg személyes információt szerezni kedvenc csapatom, az angol Aston Villa tagjairól. Hetente kétszer teniszeztam, táncoltam, Mezának udvaroltam lovagiasságból és a szőke szomszédnőknak sokkal kevésbé lovagias szándékkal, mindeközben szüntelenül olvastam. Míg az iskolában oroszul tanítottak a határon túlról miniket figyelő komor medvére való tekintettel, magánszorgalomból, sok kinnal-keservvel megtanultam angolul ócska *Time Magazin*-példányok segítségével, amelyeket Rudi asztalosműhelyben találtam.

A legizgalmasabb esemény viszont nem épp intellektuális jellegű volt akkoriban. Vasárnaponként Laci bácsit látogattam meg, és szokás szerint együtt vacsoráztunk. A cseléd egy körülbelül huszonöt éves szerb lány volt, aki csak félig nyitotta ki előtte az ajtót, úgyhogy kénytelen voltam hozzásimulni, miközben beléptem a lakásba. Beletelt néhány hétbe, amíg megértettem, mit művel, de miután leesett a tantusz, a belépés lett a vizit leghosszabb aktusa. Még néhány hét elteltével megvártam, amíg nagybátyám nyugovóra tér, és amikor az ajtóhoz értem, megpróbáltam megcsókolni a lányt. Elnevette magát, kézen fogott, és kicsiny hálókamrájába vezetett, ahol viharos körülmények között elvesztettem a szüzességemet.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

Sir Arnold Wesker, az ismert angol drámaíró küldött nekem egyszer egy levelezőlapot a következő szöveggel: „Kedves Tomi, azt beszélnek Londonban, hogy az izraeliek kínozzák a palesztin foglyokat, igaz ez? Ölel: Arnold.”

Ezt válaszoltam: „Kedves Arnold, nem tudom igaz-e, de remélem, hogy igen. Ölel: Tomi.”

Wesker, aki okos zsidó volt, megértette, hogy természetesen nem a foglyok kínzását támogatom, hanem az háborít fel, hogy a magafajta emberek, akik nyugodtan élnek kellemes életüket Londonban, megengedik maguknak, hogy kritizálják egy terror sújtotta kis ország mindennapi életét, amelyről fogalmuk sincs.

Azóta nem alkalmatlankodott többé kérdéseivel.

Ugyanúgy, ahogy képtelen voltam megmagyarázni Sir Arnoldnak az izraeli életet, nem valószínű, hogy meg tudnám magyarázni valakinek, aki egész életét egy szabad országban élte le azt az állandó, lassú, fojtogató érzést, amelyet egy rendőrállambeli élet jelent. Belgrádban akkoriban napirenden voltak a kirakatperek az állítólagos királpártiak ellen, és ezekkel párhuzamosan a titkosrendőrség letartoztatta – sőt néha meg is gyilkolta – a Sztálin-pártiakat, akik Jugoszláviát szovjet csatlósállammá akarták változtatni. Mindnyájan a sötét gyanakvás felhője alatt éltünk. A szabad sajtó megszűnt, éjszakánként egyenruhás katonák őrzésként álltak, és hemzsegték körülöttünk a besúgók. Na meg szegények voltunk.

Talán furcsán hangzik, de én nem voltam ennek tudatában. A szegénység – úgy, mint a gazdagság – relatív, és körülöttünk mindenki olyan szegény volt, mint mi. (Akaratlanul is megvalósítottuk a teljes kommunizmust: mindenkinek ugyanynyi semmije volt).

Csak akkor jöttem rá, mennyire szegények voltunk annak idején, amikor hatvan évvel később unokabátyámat, Szádit (Tuvál Száádiya professzort) meghívták Washingtonba egy kutatócsoport tagjaként. Miközben kicsomagolt új lakhelyén, egy kötegnyi levélre bukkant, mindet én írtam neki Izraelbe még Újvidékről.

„Drága Szádim”, írtam 1946 tavaszán, „ha volna netán egy pár kidobandó cipőd vagy harisnyád, hálás lennék, ha inkább elküldenéd nekem. Csak egy pár harisnyám van, amit minden este kimosok, és ez elég kényelmetlen, és a cipőm is lyukas, úgyhogy jól jönne egy másik pár, még ha használt is. Fehérneműben sem kimondottan bővelkedem.”

Nem sokkal a tizenhatodik születésnapom után Rudi egy cseh gyártmányú használt motorkerékpárt kapott a munkahelyén, és ha a kedve úgy hozta, megengedte, hogy én is használhassam. Persze nem volt hajtási engedélyem, és máig beleborzongok, ha arra gondolok, hányszor lehettem volna halálos baleset áldozata vagy okozója. A hátsó ülést többnyire a legjobb barátom, Sacha

Yvoni foglalta el. Ő volt a másik zsidó fiú az osztályunkban.

Lemotoroztunk a Dunáig, kiültünk a partra, és beszélgettünk, többnyire arról az életről, melyet majd valahol máshol fogunk megteremteni magunknak, Amerikában vagy Angliában.

Bevallom, Izrael akkoriban nem szerepelt a terveim között. Szádi gyakori leveleinek ellenére képtelen voltam vonzalmat érezni egy szűnyogokkal és ellenséges arabokkal sújtott ország iránt, amelyről a BBC – már akkor – nagyképű lenézéssel nyilatkozott. Nekem más terveim voltak. Vissza akartam térni abba a kulturált világba, amelyben felnőttem, ki akartam szabadulni a szürke, nyomasztó Jugoszláviából, és új életet akartam teremteni magamnak valahol, ahol majd jogász vagy újságíró lehetek, napjaimat a mahagóni íróasztalom mellett töltöm, és esténként hazatérek tágas otthonomba, ahol szépséges feleségem és pirosposztag arcú gyermekeim várnak rám.

Mint minden zsidó a világon, 1947. november 29-én én is a rádiónál ültem, hogy végighallgassam az ENSZ-közgyűlés szavazását Palesztina felosztásáról, ami lehetővé tette a zsidó állam megalakítását, de a körülöttem levőkhöz hasonlóan én is kételkedtem az ország életképességében. Azok a sápadt arcú kiskereskedők és szatócsok, akikkel körül voltam véve, nem úgy néztek ki, mint akik fegyverrel a kezükben képesek harcolni életükért. Különbösen is nyilvánvaló volt, hogy Jugoszláviát nem hagyhatjuk el. Teljesen le volt zárva, se ki, se be.

Természetesen aggódva követtem figyelemmel a jugoszláv sajtó és rádió közleményeit a zsidók és az arabok között folyó harcokról. Az egyik ilyen harc után még egy versemet is leköszölték az iskolaújságban, egy pátosszal teli verset, amely bátorította „Palesztinában élő testvéreinket”. A verset udvarias fenntartással fogadták, de bennem nem származott belőle. Jugoszlávia – amely tartózkodott azon a bizonyos ENSZ-szavazáson – közömbös volt a közel-keleti küzdelem iránt, és versemet csupán egy okoskodó és különc fiatalember újabb furcsa megnyilvánulásaként könyvelték el.

A közömbösség ellenére, vagy talán pont ennek köszönhetően a hatóságok egy időben engedélyezték a Somér Hacájr (Ifjú Őrség) egyik sejtjének a megalapítását a régi hitközség épületében. Egy másik zsidó barátom, Barran elcipelt néhány összejövételre, de amikor a csoportvezetők a szocializmus vívmányairól kezdtek szólni, felálltam és kimentem. Ebből már az iskolában elegendő volt. (Barran ott maradt, és úgy lát-

szik, oda is figyelt, mert miután kivándoroltunk Izraelbe, bevonult egy kibucba, és ott élte le egész további életét.)

Belső ellenállásom a rendszerrel szemben 1948 tavaszán tetőzött. Akkoriban építettek Jugoszláviában két isten háta mögötti városka között egy vasútvonalat. A kommunista párt úgy határozott, hogy a sín lefektetése a jugoszláv ifjúság hűségnyilatkozatának a megtestesülése lesz. „Az ifjúság a jövőnk”, ordították a plakátok, „építi az új hazát!” Halkan hozzáfűzték, hogy aki nem jelentkezik „önkéntesen” a nyári építőtáborokba, az nem érettségizhet.

Egyik reggel Sacha hívott aláírni.

– Nem írom alá – közöltem.

– Nem mehetsz egyetemre – mondta a megdöbbsent Sacha.

– Nem érdekel – válaszoltam –, ez nem az én országom, és nem vagyok kommunista. Nem írom alá.

Próbált rábeszélni, de én hajthatatlan maradtam. Egyetlen gesztussal végleg megfosztottam magam attól a lehetőségtől, hogy régi hazámban építhessem fel jövőmet.

De hogy hol fogok új hazát találni magamnak, arról fogalmam sem volt.

Ahogy az már lenni szokott, néhány hónap múlva a sors határozott helyettem egy bajuszos, markáns arcú ember alakjában, akivel előtte még sosem találkoztam.

Mosa Pijada volt „Tito zsidója”. Hithű kommunistaként ő fordította le szerbre Marx *A tőkét*. A királpártiak bebörtönözték, és a Titóval együtt töltött börtönévek alatt szoros barátság szövődött közöttük. A háború alatt együtt harcoltak partizánként. A náci leverése után a Jugoszláv Nép Hőse érdemrenddel tüntették ki, és kinevezték a parlamenti törvényhozó bizottság elnökének. Nagytermetű, szigorú arcú ember volt, aki úgy nézett ki, mint egy andalúziai paraszt, de valójában ő volt a párt nem hivatalos ideológusa, és Tito – aki meglehetősen primitív volt – teljesen megbízott a véleményében.

Három hónappal Izrael Állam kikiáltása után Pijada személyes kihallgatást kért régi barátjától.

– Tito elvtárs – mondta –, soha sem kértem tőled semmit azóta, amióta együtt harcoltunk. Ma kérek.

– Mit kérsz? – kérdezte Tito.

– Engedd ki a zsidókat – válaszolta Pijada.

Néhány hétre rá megkaptuk az értesítést. Elmehettünk, sőt, még csekély vagyonunkat is magunkkal vihattuk, de azonnal döntenünk kellett: két hajót indítottak útnak – aki felfér, elmehet, de aki lemarad, annak nem lesz több alkalma. Voltak,

akik inkább maradtak. Az ifjú Izrael túl törékenynek, túl veszélyesnek tűnt. Mi értelme volt, mondták, túlélni az egyik vészorszakot azért, hogy elpusztuljanak egy másikban. Nekünk nem voltak kétségeink. Elfogott az úti láz. Két nagybátyám, Laci és Pali (aki szintén hazatért időközben) minden vagyonunkat beváltotta aranyra a feketepeciacon. Majd bevették magukat Rudi asztalosműhelyébe, és egy olyan ládát szerkesztettek, amelyben egy titkos rekesz volt, ahova az aranypénzt rejtették. (Utólag látom csak, micsonda örültség volt ez a részükről. Ha lebuktunk volna, Izrael helyett mindnyájan börtönbe kerülünk.)

Anya összevissza rohangált, mint egy kerge tyúk, bőröndöket pakolt be majd ki, minden látható ok nélkül kiabált velem és Péterrel, elárasztotta a jó kedélyű Rudit magyar káromkodásokkal és német utasításokkal, egyik percben sírva fakadt, a másikban grandiózus terveket szőtt. Én a szobámba zárkóztam egy héber-magyar szótárral, amelyet a hitközségben szereztem. Elszántan arra, hogy megbirkózom az új nyelvvel, felütöttem a szótárt az M betűnél. Felfedeztem, hogy a מלח (tengerész, ejtsd: málách) ugyanúgy van írva, mint a מלח szó (só, ejtsd: melách) de inkább ugyanúgy hangzik, mint a מלאך szó (angyal, ejtsd: mál'ách). Becsaptam a szótárt.

Sosem leszek képes megtanulni ezt a lehetetlen nyelvet.

Négy nappal az utazás előtt szörnyű fájdalmat éreztem a hasamban. A helyi kórházban egy fiatal, segítőkész orvos vizsgált meg. – Fennáll a vakbél-perforáció veszélye – jelentette ki –, azonnal műteni kell. – Ahogy ott feküdtem, néztem a csalódás és a megkönnyebbülés különböző árnyalatait az ágyamat körülvevő arcokon. Ha operálnak, nem utazhatunk. Felkeltem, kiszedtem a holmimat az éjjeliszekrényből, és felöltöztem. – Már jobban vagyok – mondtam –, utazunk. – Azóta, egészen a halálom napjáig, sohasem volt bajom a vakbelemmel.

Utazásunk reggelén csak egy táskányit csomagoltam be magamnak, néhány inget és némi fehérneműt. Ezúttal még az üveggolyókat sem vittem magammal.

1948 decemberében vonattal az adriai tenger partján fekvő Bakar városáig utaztunk. A kikötőben rengeteg német hadifogoly dolgozott, akiket Tito nem volt hajlandó hazaengedni. Hosszú sorban lépkedtünk közöttük egészen a mólóig, ahol megpillantottuk a vízen himbálózva a lehető legegsetlenebb hajót, ami csak létezett. A Cephalus kiöregedett teherszállító hajó volt, és parancsnoka, egy ismert bűnöző, a múltban dél-amerikai fegyvercsempészéssel foglalkozott. Az izraeli tengeri hatóságok felkérték, vállalná-e ezerötszáz kivándorló elszállítását, és egy szép összegért még arra is hajlandó volt, hogy átalakítsa a hajót utaszállítóvá. Aznap reggel a fedélzeten állt, és rémülten állapította meg, hogy nem ezerötszáz, hanem majdnem háromezer utasról van szó. Újabb és újabb emberek kapaszkodtak fel a fedélzetre, összezsúfolódva, mint a szardíniák, egymás ölében ülve, némelyük hányt, még mielőtt a horgonyt bevonták. A gettó óta nem tapasztaltam ekkora zsúfoltságot.

Évekkel később, amikor egyetemre jártam, és olvastam Platónról *Az államot*, jöttem rá, hogy Kephalosz Platón barátja volt, és azt hirdette, hogy az igazság azt jelenti, hogy mindenki azt kapja vissza, amit érdemel, és mindig meg kell mondani az igazat, még akkor is, ha kellemetlen. Úgy hiszem, én a közéletben elég sikeresen megvalósítottam annak az embernek az elméletét, akiről az engem Izraelbe szállító hajót elnevezték.

Mielőtt útnak indultunk, az izraeli tengerészeti képviselői körbejártak, és fiatalokat toboroztak. Elmagyarázták, hogy a tenger még tele van a háború idejéből ottmaradt aknákkal. Az volt a feladatunk, hogy a hajóorrban üldögéljünk, és figyelmeztessük a tengerészeket, ha valami gyanús látunk. Letelepedtem a hajó orrában, mellettem Sacha Yvoni, lábaim kétoldalt himbálóztak a tenger felett. Így kezdődött az izraeli karrierem: emberi aknakeresőként.

HÉBERBŐL FORDÍTOTTA MIRIAM POPPER

